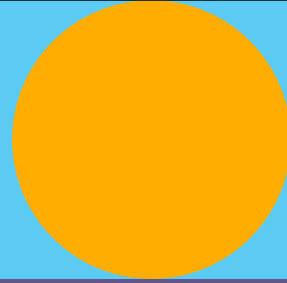

TOPLUMSAL DEĞİŞİM

RAPORLARI

Türkiye’de Hemşehri
Dernekleri: Bir Literatür
Değerlendirmesi

—
Editör: Murat ŞENTÜRK

Türkiye’de Hemşehri Dernekleri:
Bir Literatür Değerlendirmesi

TOPLUMSAL DEĞİŞİM
RAPORLARI

2021

DOI: dx.doi.org/10.51448/tdr.002
ISBN: 978-605-67100-8-7

tde
yayınları

TOPLUMSAL DEĞİŞİM RAPORLARI

TÜRKİYE'DE HEMŞEHİRİ DERNEKLERİ:
BİR LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK

Proje Yürütücüsü

Doç. Dr. Murat Şentürk

Katkıda Bulunanlar

Büşra Turan Tüylüoğlu

Elif Demirtaş

Kübra Kurt Çalışkan

Furkan Başarslan

Melike Halide Ekinçi

Adem Menekşeoğlu

Muhammet Akkaya

Serkan Çelik

Dilara Akgün

Betül Aydın

Esra Emine Güler

Rukiye Zinnur Fidan

Tasarım ve Uygulama

V I C T O R O R B I S

Yayın Türü

Türkçe E-Rapor

İletişim

İnsan ve Medeniyet Hareketi

Bahariye Mevlevihanesi, Eyüp Merkez Mahallesi, Silahtarağa Cad. No: 12 Eyüp, İstanbul

Telefon: +90 (212) 501-3171 **Web:** <http://toplumsaldegisim.com>

Elektronik posta: admin@toplumsaldegisim.com

İçindekiler

Yazarın Özgeçmişi	08
Sunuş	09
Giriş	10
Hemşehri Derneklerinin Mevcut Durumu	12
Tematik Değerlendirme	14
Kentleşme	15
Kentlileşme	19
Tampon Mekanizma Olarak Hemşehri Dernekleri	25
Kimlik	32

Siyaset	35
Patronaj İlişkileri ve Kliyentalizm	40
Sivil Katılım	44
Dayanışma ve Sosyal Sermaye	47
Cemaat Olarak Hemşehri Dernekleri	53
Sonuç Yerine	57
Kaynakça	63

Proje Yürütücüsünün Özgeçmişı

Doç. Dr. Murat Şentürk lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesinde 2004 yılında, yüksek lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde “Yoksulların Yaşam Stratejileri: Küçük Mustafa Paşa ve Balat Örnekleri” başlıklı çalışmasıyla 2008 yılında tamamladı. Yine aynı bölümde “Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul” başlıklı teziyle doktora çalışmasını 2011 yılında bitirdi. 2013 yılında City University of New York The Graduate Center’da yer alan Center for Place Culture and Politics adlı merkezde misafir araştırmacı olarak bulundu. Hâlen İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan Şentürk, aynı zamanda Sosyoloji Araştırma Merkezi Müdür Yardımcısı ve Kent Çalışmaları Yüksek Lisans Programı Koordinatörüdür. İlgi alanları arasında kentsel müdahaleler ve politikalar, mekânın sosyolojisi, yeni medya ve dijital kültür, sivil toplum ve gönüllülük, ailenin ve yaşlanmanın sosyolojisi yer almaktadır.

Sunuş

Toplumsal Değişim Enstitüsü bünyesinde iki eğitim-öğretim dönemi boyunca her hafta bir araya gelerek yürüttüğümüz Kent Atölyesi çalışmaları neticesinde ortaya çıkan bu rapor Türkçe literatürde hemşehri derneklerinin yerini sorgulamaktadır. Türkiye kentleşme tecrübesinde ortaya çıkan ve dünyada doğrudan bir karşılığı bulunmayan hemşehri dernekleri, kent ve toplumsal değişimin kesiştiği noktada yer almaktadır. Türkiye'ye özgü oluşu ve hızlı değişimin neden olduğu toplumsal sorunlara çözüm üretebilmiş olmasının yanı sıra on yıllar içerisinde geçirdiği yapısal ve işlevsel dönüşümler de hemşehri derneklerini anlamak ve araştırmanın neden önemli olduğu hakkında fikir vermektedir.

Raporda hemşehri derneklerinin mevcut durumu özetlenerek ilgili literatür tematik değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Bu kapsamda hemşehri dernekleri literatüründe öne çıkan kentleşme, kentlileşme, tampon mekanizma, kente uyum, kimlik, siyaset, patronaj ilişkileri, sivil katılım, dayanışma ve sosyal sermaye, cemaat temaları ele alınmış; böylelikle literatürdeki genel eğilimler ve boşlukların tespit edilmesi hedeflenmiştir. Zira literatürde pratikteki önemi henüz yeteri kadar yer bulmayan hemşehri dernekleri ile ilgili çalışmaların niceliksel ve niteliksel bir artış göstermesine mütevazı bir katkı sunmayı umut etmekteyiz.

Rapor, kent çalışmalarına ilgi duyan öğrencilerim Büşra Turan Tüylüoğlu, Elif Demirtaş, Kübra Kurt Çalışkan, Furkan Başarslan, Melike Halide Ekinci, Adem Menekşeoğlu, Muhammet Akkaya, Serkan Çelik, Dilara Akgün, Betül Aydın, Esra Emine Güler ve Rukiyye Zinnur Fidan'ın özverili çalışmaları ile İnsan ve Medeniyet Hareketi ve Toplumsal Değişim Enstitüsü'nü temsilen Haluk Nas'ın desteğinin bir sonucudur. Bu vesile ile kendilerine teşekkür edebilmekten mutluluk duyuyorum.

Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK

Giriş

Hemşehri dernekleri, kent merkezlerine yahut metropol kentlere farklı illerin köy ve ilçelerinden göç edenlerin “biz duygusunu” korumak ve yeni yere uyum sağlamak amacıyla oluşturdukları yardımlaşma ve dayanışma dernekleridir (İnat, 2006, s.49; Şahin, 2015, s.67; Terzi ve Koçak, 2014). Hemşehri dernekleri yapısal olarak köy dernekleri, ilçe dernekleri, şehir dernekleri, federasyonlar ve konfederasyonlardan oluşmaktadır. Köy dernekleri daha ziyade köyünden büyük kente göç etmiş kişiler tarafından ve köylüler arasında birliği beraberliği sağlamak amacıyla kurulurlar. Ayrıca köy dernekleri hemşehrilerin köylerine dair yatırım yapmalarının bir aracı olarak da kurulmuşlardır. İlçe dernekleri de genellikle aynı amaçlarla kurulmuşsa da daha ziyade muhtaç öğrencilere burs, muhtaç ailelere ayni ya da nakdi yardım yapmak suretiyle faaliyetlerini sürdürmektedir (Çelebi, 2018, s.12).

Hemşehri derneklerinin toplumsal anlamını kavrayabilmek ve bu konuda ihtiyaç duyulan yeni çalışma başlıklarını tespit edebilmek için hemşehri derneklerine dair yapılmış tüm çalışmaların bir değerlendirmesini yapmak gerekmektedir. Literatürde genel olarak bu derneklerin temellerinin gecekondü mahallelerindeki kahvehanelerde atıldığı belirtilmektedir (Özdemir, 2014; Uzun, 2013; Altay, 2009). Dolayısıyla hemşehri dernekleri ilk ortaya çıktığı dönemlerde göçle gelen insanların kente uyum sağlama ve karşılaştıkları sorunları çözmelerine imkân tanıyan bir yapı olarak değerlendirilmektedir (Altıparmak, 2015; Akpınar, 2013; Kurtbeyoğlu, 2005; Kıray 1964; Akaslan, 2003). Bir başka ifadeyle hemşehri dernekleri önceleri kente alışmak için uygun ortamlar yaratmaktaydı. Günümüzde ise derneklerin kuruluş amacı genel olarak “hemşehrileri bir araya getirmek”, “dernek çatısı altında toplamak”, “yöresel değerleri korumak”, “gelenen yöreye ait kültürel değerleri korumak, yaşatmak”, “maddi durumları kötü olanlara destek olmak, yoksul ailelerin çocuklarına burslar vermek” ve “kendilerini rahatça ifade edebilecekleri bir ortam oluşturmak” olarak gösterilmektedir (Kültür ve Eğitim Komisyonu, 2009, s.30). Tüm bunların yanı sıra hemşehri derneklerinin çeşitli ve çok daha güncel işlevlerinden bahsedilebilir. Hemşehri dernekleri literatürü bu anlamda hâlen yeni çalışmalara ihtiyaç duyulan bir alandır. Bu çalışma söz konusu ihtiyacı göz önünde

bulundurarak alanın genel bir fotoğrafının çekilmesi amacını taşımaktadır. Buradan hareketle Türkçe dilinde yayımlanmış hemşehri dernekleri literatürünün bir değerlendirmesi yapılarak alandaki bir boşluklar tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda betimsel içerik analizi yapılması uygun görülmüştür.

Betimsel içerik analizi, üç farklı içerik analizi yönteminden biridir. Diğer içerik analizi yöntemleri meta-analiz ve meta-sentezdir. Nicel bir prosedür olan meta-analiz aynı konuda, farklı yerlerde ve zamanlarda yapılmış deneysel çalışmaların bulgularının birleştirilmesi ve sentezlenerek tekraryorumlanmasını izlemektedir (Wolf, 1986 ve Durlak, 1995'ten akt. Çalık ve Sözbilir, 2014, s. 34). Nitel araştırmaların kullanıldığı meta-sentez de yine aynı konuda yapılmış çalışmalardan temalar ve/veya ana şablonlar çıkarılmasıyla gerçekleştirilen eleştirel bir yeniden sentezleme ve yorumlama yöntemidir (Çalık ve Sözbilir, 2014, s. 34). Bu çalışmada tercih edilen betimsel içerik analizi ise belli bir alandaki birbirinden bağımsız nitel ve nicel çalışmaların genel bir değerlendirmesinin yapıldığı ve alanın genel eğilimlerinin ortaya konulduğu (Selçuk vd., 2014'ten akt. Çalık ve Sözbilir, 2014, s. 34) bir prosedürü içermektedir. Betimsel içerik analizleri söz konusu alanda çalışan ve çalışmak isteyen araştırmacılara alanın genel durumunu gösteren (Cohen, Manion ve Morrison, 2007 ve Selçuk vd., 2014'ten akt. Çalık ve Sözbilir, 2014, s. 34) çalışmalar olması yönüyle önem arz etmektedir.

Hemşehri dernekleriyle ilgili literatürdeki genel eğilimlerin ve boşlukların ortaya konulmasını, böylelikle pratikte önemi gün geçtikçe artan ve fakat literatürde aynı oranda ele alınmayan hemşehri dernekleri ile ilgili çalışmaların artmasını hedefleyen bu çalışmada betimsel içerik analizi yapılacaktır. Bu amaçla bir grup araştırmacı tarafından literatür taraması yapılmış ve toplamda konuya ilişkin 70'e yakın makale, tez, kitap, rapor ve tebliğden oluşan bir kaynak havuzu oluşturulmuştur. Kaynakların tamamı araştırmacılar tarafından okunmuş ve daha önceden belirlenen bir şemaya sadık kalınarak özetlenmiştir. Özetlerde her bir çalışmanın konusuna, kapsamına ve amacına yer verilmiş, veri toplama yolu ve teknikleri incelenmiş, bulguları ve sonuçlarına yer verilerek özgün kısmı ortaya konulmuştur. Yapılan bu özetleme çalışmasıyla birlikte hemşehri dernekleri literatüründe öne çıkan temalar

belirlenmiştir. Ardından her bir temanın özel olarak incelendiği tarama aşamasına geçilmiştir. Bu aşamada daha önceden hazırlanan özetlerden hareketle ilgili her bir temanın kaynak havuzu içerisinde hangi çalışmalarda ele alındığı belirlenmiştir. Her bir tema için hususi kaynak listesinin belirlenmesinin ardından araştırmacılar ilgili kaynakları derinlemesine analiz etmiş ve o temanın literatürde nasıl değerlendirildiğini ortaya koymuştur. Ardından tüm değerlendirmeler bir araya getirilerek bütünlüklü bir metin oluşturulmuştur. Tüm bu aşamalar araştırmacıların haftada bir gün bir araya gelerek tartışmalar yürüttüğü ve çalışmayı buna göre şekillendirdiği dinamik bir sürecin parçası olmuştur.

Hemşehri Derneklerinin Mevcut Durumu

Hemşehri dernekleriyle ilgili bugüne kadar yapılan araştırmalar hemşehri derneklerini farklı boyutlarla ele almış olmalarına rağmen hemşehri derneklerine dair istatistiksel veriler konusunda kısıtlı bilgi sunmuşlardır. Literatürde tüm Türkiye’de 1997 yılında 1922 hemşehri derneğinin olduğu zikredilmektedir (Narlı, 1999’dan akt. Akça, 2012, s.38). Bu sayının 2012 yılında 16172’ye ulaşmış olması dikkat çekmektedir (Akça, 2012, s.38). Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün sitesinden alınan veriye göre ise 2018 yılında ülkemizde 16221 adet hemşehri derneği bulunmaktadır. 116 bin civarında faal dernek olduğu düşünülürse hemşehri dernekleri faal dernekler arasında %13,89’luk bir dilimi oluşturmaktadır. Hemşehri derneklerinin kuruluş yıllarına bakıldığında ise 1950’li yıllarda ilk hemşehri derneklerinin kurulduğu görülmektedir. 1990’lı yıllardan sonra ise dernekleşme faaliyetlerinde hızlı bir artış görülmektedir (Aktaş vd., 2010, s.41). Ülkemizde hemşehri derneklerinin dağılımı illere göre büyük farklılıklar göstermektedir. Hemşehri derneklerinin kuruldukları bölgelere göre dağılımına bakıldığında ise %53,52’sinin Marmara Bölgesi’nde, %21,55’inin İç Anadolu Bölgesi’nde, %8,29’unun Karadeniz Bölgesi’nde, %7,34’ünün Ege Bölgesi’nde, %5,59’unun Akdeniz Bölgesi’nde, %1,87’sinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde ve %1,84’ünün Doğu Anadolu Bölgesi’nde kurulmuş oldukları görülmektedir. Bu dağılıma göre büyükşehirlerin bulunduğu bölgelerde hemşehri derneklerinin sayıca çokluğu dikkat çekmektedir. Nüfusu en fazla olan 10 büyükşehirin 7’si en çok hemşehri derneği barındıran ilk

10 şehir arasındadır. Hemşehri derneklerinin en çok bulunduğu şehirlere bakacak olursak 6393 dernek ile İstanbul ilk sırada gelmektedir. İstanbul’u 2292 dernek ile Ankara takip etmektedir ve İzmir 762 hemşehri derneği ile üçüncü sırada yer almaktadır. Ağrı, Iğdır ve Kars gibi Doğu Anadolu şehirlerinde ise hiç hemşehri derneği bulunmamaktadır. Bu durum hemşehri derneklerinin gelişim sürecinin Anadolu’dan büyükşehirlere yaşanan göç olgusuyla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Resim 1: Türkiye Geneli İllere Göre Hemşehri Dernekleri Sayıları¹

Hemşehri derneklerinin ülke geneline dağılımında büyükşehirler ve özellikle İstanbul dikkat çekmektedir. İstanbul 1950’li yıllardan itibaren aldığı göç ile farklı şehirlerin insanlarını bünyesinde barındıran bir metropoldür. 2018 TÜİK verilerine göre İstanbul’da en çok hemşehrisi bulunan şehirler sırasıyla Sivas, Kastamonu, Ordu, Giresun ve Tokat’tır. Yalnızca bu beş şehrin hemşehrilerinin toplamı üç milyona yakın bir nüfusa tekabül etmektedir. İstanbul özelinde hemşehri derneklerinin durumu incelendiğinde ise İstanbul’da farklı şehir ve yörelere ait 6393 adet hemşehri derneği bulunmaktadır. Hemşehri dernekleri İstanbul’un her ilçesinde farklı illeri ve ilçeleri temsilen kurulabilmektedir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün sitesinden alınan veriye göre hemşehri derneklerinin en çok bulunduğu ilçe 460 hemşehri derneği ile Bağcılar ilçesidir. Bağcılar’ı Ümraniye (370) ve Esenler (319)

1 <https://www.siviltoplum.gov.tr/hemsehri-derneklerinin-bolgelere-gore-dagilimi>

takip etmektedir. En çok hemşehri derneğinin bulunduğu ilçelerin temel özelliği Anadolu'dan göç ile kurulmuş ilçeler olmalarıdır. En az hemşehri derneği ise Adalar (3), Çatalca (14), Şile (25) gibi göç almamış ilçelerde bulunmaktadır. Bununla beraber Adalar, Çatalca, Şile gibi ilçelerde kurulmuş olan ve dernekler masasının hemşehri derneği olarak kategorize ettiği çoğu dernek söz konusu ilçenin köylerini kaldırmak üzere kurulmuş derneklerdir.

Resim 2: İstanbul İlçeleri Hemşehri Dernekleri Dağılımı²

Tematik Değerlendirme

2 (<https://www.siviltoplum.gov.tr/hemsehari-derneklerinin-bolgelere-gore-dagilimi>) adresinden derlenmiştir.

öncelikle kentleşme ve kentlileşme temaları ele alınmakta, hemen sonrasında konunun devamı niteliğinde olan tampon mekanizma başlığı ile mesele detaylandırılmaktadır. Sonrasında kimlik meselesine geçilerek siyaset, patronaj ilişkileri ve kliyentalizm, sivil katılım gibi birbirleriyle yakından ilişkili temalar değerlendirilmektedir. Son olarak dayanışma ve sosyal sermaye konusu işlenerek hemşeri dernekleri literatüründeki cemaat tartışması aktarılmaktadır.

Kentleşme

Türkiye 1950’li yıllardan sonra kırdan kente göç ile birlikte hızlı bir kentleşme süreci deneyimlemiştir. 1927 yılında toplam nüfusun sadece %24,2’si kentsel alanlarda yaşarken, bu oran 1950 yılında %25’e, 1980 yılında %43,9’a ve 2010 yılında %75,5’e yükselmiştir (Demir ve Çabuk, 2010, s. 194). 2018 yılı itibariyle toplam nüfusun %92,2’si kentsel alanlarda yaşamaktadır.³ Kentleşme, basit tanımıyla bir ülkedeki kent sayısının ve kentlerde yaşayan kişi sayısının (nüfusun) artmasını ifade ederken geniş tanımıyla sanayileşmeye ve iktisadi gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumun yapısında artan oranda işbölümü, örgütlenme ve uzmanlaşma oluşturan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir (Keleş, 2006, s. 23-24). Mevcut literatür taraması sonucu hemşehri dernekleri bağlamında incelenen kavramlardan ilki “kentleşme”dir. Kentleşme kavramı geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişte bir aşama olarak (Uzun, 2013, s. 1) sanayileşme ve ekonomiyle bağlantılı şekilde kentlerin hem niteliksel hem de niceliksel büyümesi şeklinde (Özdemir, 2013, s. 946) ele alınmaktadır. Sosyolojik anlamda da kente özgü yaşam tarzının egemen hale gelmesi olarak ifade edilmektedir (Şahin’den akt. Terzi ve Koçak, 2014, s. 139). Tekşen (2003)’e göre bu süreçte hemşehrilik, akrabamsı (parakinsip) sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Yapılan çalışmaların genelinde göç ile birlikte ele alınan *kentleşme* kavramının, hemşehri derneklerinin kentlileşme ve kente uyum üzerindeki etkisini araştırırken tarihsel ve kavramsal bir olgu olarak değerlendirildiği görülmüştür. Göç ve hızlı kentleşme sonucu ortaya çıkan sorunlara karşı nasıl çözümler

³ <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

üretildiği ise derneklerin birer tampon mekanizma olarak değerlendirilmesi ile açıklanmaktadır. Bu bağlamda hemşehri derneklerinin ortaya çıkmasında en önemli etkenlerden biri olarak kentleşme sürecinin nasıl ele alındığının irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Türkiye’deki hemşehri derneklerinin ortaya çıkışının iç göç ve kentleşme sürecinden ayrı olarak ele alınması mümkün olmadığından bu iki kavram çalışmaların temel giriş kavramlarından olmuştur. Göç ve kentleşme süreç boyunca birbirini karşılıklı etkileyen olgulardır. İlgili çalışmaların⁴ büyük bir kısmında da kentleşme sanayileşme süreci ile başlayan bir süreç olarak değerlendirilirken Türkiye’nin göç deneyimi sebebiyle hızlı bir kentleşme sürecine vurgu yapılmaktadır. Batı’da sanayileşme ile paralel bir kentleşme süreci yaşanırken Türkiye’de bu sürecin paralel ilerlememesi ve yoğun iç göç sebebiyle de beliren hızlı kentleşme; kente dair işsizlik, gecekondulaşma, güvenlik gibi birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, aynı yerden göç eden kişilerin vardıkları kentlerde karşılaştıkları sorunlar karşısında ihtiyaç duydukları desteği, dernekleşme yolu ile hemşehri derneklerinde aradıkları görülmektedir. Kentleşme konusu ise daha çok tanımlama boyutunda kalırken temel olarak bu süreçte hemşehri derneklerinin işlevlerine yer verilmiştir. Konu literatüre bağlı kalınarak göç, hızlı kentleşme ve nihayetinde hemşehri derneklerinin ortaya çıkması şeklinde zincirleme bir süreç olarak incelenmiştir. Barınma sorunu ile birlikte gecekondulaşma ise metinlerde hızlı kentleşmenin beraberinde getirdiği sorunlar arasında ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’nin iç göç deneyimine dair incelemelerde partili siyasal süreçlerin kentleşme üzerinde etkili olduğu belirtilmiş, Demokrat Parti’nin kentleşmeyi özendirici politikalar izlediği ifade edilmiştir (Aytaç, 2005, s. 182). 1980’li yıllarda ise göçün niteliğindeki değişim beraberinde farklılaşmayı getirmiştir. Uzun’un (2013) çalışmasında bu değişim 80 öncesi “yumuşak, bütünleştirici kent-

4 Yapılan çalışmaların referans aldığı bazı kaynaklar ön plana çıkmaktadır: Ruşen Keleş’in “Kentleşme Politikası”; Sema Erder’in “İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye”; Mübeccel Kıray’ın “Kentleşme Yazıları” ve “Ereğli:Ağır Sanayiden Önce bir Sahil Kasabası”; Kemal Karpat’ın “The Gecekondu” ve “Toplumsal Dönüşüm”; Hüseyin Bal’ın “Kent Sosyolojisi” ve Adnan Tekşen’in “Kentleşme Sürecinde bir Tampon Mekanizma Olarak Hemşehricilik: Ankara’daki Malatyalılar Örneği” adlı çalışmaları.

leşme” olarak ele alınırken yeni dönem uygulanan politikalarla birlikte “gergin, dışlayıcı kentleşme” olarak nitelendirilmiştir. Bu çalışmada dikkat çeken diğer bir nokta ise hızlı kentleşmeyle kır yoksulluğundan kent yoksulluğuna geçiş şeklinde bir değişimin gözlemlendiği ve kentteki yoksulluğa “yoksunluk” duygusunun da eklendiğidir. Bu durum ise göç edenlerin, aynı coğrafyadan olmanın verdiği güven ile kentlerin aynı mahalle veya sokağında kümelenmesine neden olmuştur (Altay ve Gümüş, 2010, ss. 232-234). Hemşehri dernekleri de göçün bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu noktada Özbay (2014) hemşehri derneklerini göç ve kentleşmenin tamamlayıcı bir ögesi olarak değerlendirmiştir.

Kentler, kente özgü norm ve değerlerin öğrenildiği yani kentleşilecek mekânlar (Uzun, 2013, s. 40) olmakla birlikte Türkiye’deki hızlı ve ani kentleşme⁵ nedeniyle itici ve çekici unsurlar arasında dengenin olmaması sonucu süreç sağlıklı bir temele oturtulamadan gerçekleşmiştir (Uzun, 2013, s.153). Kırsalın itici olmasını temel neden olarak gören Uzun’un aksine diğer makalelerin çoğunda olduğu gibi kentin çekiciliği üzerinden incelemede bulunan Öksüz (2018) durumu zincirleme göç ve bunun sonucunda oluşan nüfus baskısı olarak ele almıştır. Kentlerdeki nüfus artışının doğal bir artış olmayıp göçle hızlı bir artış olması, sanayileşmeyi geride bırakmış ve kırsaldan gelen işgücü fazlalığı kentler tarafından emilememiştir (Tekşen, 2003, s.43). Tekşen (2003) sağlıklı kentleşmeyi iki temel nedene bağlamıştır: sanayileşme ve örgütlenmedeki yetersizlik. Ekonomik açıdan kente eklemelenmede sorunların çıkmasının yanı sıra diğer konularda da kente eklemelenmeyi sağlayacak hizmetleri üretecek örgütler bulunmamaktadır (Tekşen, 2003, s. 44). Bu durumlar da kente dair ortaya çıkan sorunlar karşısında kente gelenlerin dayanışma ihtiyacı duymasına neden olmuştur.

Göç ve kentleşmenin beraberinde getirdiği bu sorunlar karşısında hemşehri dernekleri bir nevi çözüm aracı olarak görülmektedir. Göç sonrası kentleşmede, kentteki yetersiz altyapı (Altay ve Gümüş, 2010, s. 232) ve göç edenlerin oluşturduğu nüfus baskısıyla (Öksüz, 2018, s. 88) birlikte sanayileşmenin de yetersiz olması

⁵ Altay (2009), “İzmir’de Hemşehri Dayanışmasının Kent Kültürü Üzerindeki Etkileri” adlı doktora tezinde kentleşme, hızlı kentleşme ve nedenleri üzerine açıklamalarda bulunmuştur.

nedeniyle gelen işgücünün kent tarafından emilememesi (Tekşen, 2003, s. 43) kentte birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Etnik problemler⁶, kente yabancılaşma, ayrışma, çarpık kentleşme, hırsızlık gibi sorunlarla birlikte gecekondulaşma/barınma sorunu hemşehri derneklerine dair çalışmalarda ön plana çıkan sorunlardan biri olarak tespit edilmiştir.⁷ Karpat (2003) *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm* adlı çalışmasında gecekondu kentsel göç ve kentleşme sürecinin bir parçası olarak ele almaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası üçüncü dünya ülkelerindeki kentsel büyümenin denetimsiz yerleşimlerden oluştuğunu ifade etmektedir.

“Gecekondu düşük gelirli istihdam alanlarında çalışan ve sosyo-kültürel farklılıklarından dolayı kente eklenmekte zorlanan bir nüfusun, mülkiyeti başkalarına ait topraklar üzerine yasal olmayan yollardan yapılmış konutlara yerleşmesiyle ortaya çıkmış bir olgudur.” (Tekşen, 2003, s. 45).

Dolayısıyla Türkiye’de göç ile birlikte kentlerde hızla artan nüfus ve denetimsiz yerleşimler kentleşmeyi etkilemiş ve beraberinde gecekondu alanlarının oluşumuna neden olmuştur. Kente göç edenler, aynı coğrafyadan gelmenin verdiği güvenle kentlerin aynı mahalle veya sokağında kümeleşmektedirler (Altay ve Gümüş, 2010, s. 232). Bu şekilde kümelenme, kent bütününe yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir. Hemşehrilik bağlamında gecekondu ele alan çalışmasında Ayata (1991) gecekondu alanlarında “yabancıyı sokmama” prensibine dayalı yarı tekelleşmenin bulunduğu belirtmekte ve bu şekilde yabancıların sokulmadığı duvarları olan bir yaşam alanı oluşturulurken bunun, iç dayanışma ve sığınma alanı da yarattığını dile getirmektedir. Bir diğer önemli tanımlama ise kente göç ederek kırsal yaşam tarzından ayrılan insanların kent ve köylü dışında üçüncü bir kategoriyi oluşturdukları ve bunun “kültürel gecekonduculuğu” doğurduğu şeklindedir (Özer’den akt. Akpınar, 2013, s. 265).

⁶ Uzun ve Altıparmak çalışmalarında bu konuya değinmiştir.

⁷ Altıparmak da “Hemşehri Derneklerinin Kente Uyum Sürecine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışmasında göç olgusunun yaşandığı ülkelerde kentleşmeyle ilgili sorunların kaçınılmaz olduğunu belirtip, gecekondu bağlamında kent bütününe yabancılaşmaya ve kümelenmiş barınmaya değinmiştir.

Göç ve kentleşme kavramlarına ilişkin incelenen çalışmalarda bu kavramların bir araştırma çıktısı olarak ele alınmasından ziyade literatüre dayanan, araştırmaların arka planını açıklamada tanımlayıcı olgular oldukları görülmüştür. Gecekondu/laşma ise bu tanımlayıcı süreç içerisinde ortaya çıkan ve hemşehriler için güven alanı oluştururken kent için sorun teşkil eden bir olgu olarak ele alınmıştır. Bununla birlikte Türkiye'nin iç göç sürecine ya da kentleşme durumuna dair özgün bir anlatıma rastlanmamıştır. İç göç nedenleri ve kentleşme süreciyle hemşehri derneklerinin oluşumuna dair buluşulan ortak bir noktadan bahsedilmesi mümkün değildir. Teorik tartışmalara çok girilmediği görülmüş ve farklı kentleşme teorilerini ele alan çalışma çok az iken örneğin yalnızca bir makalede (Adıgüzel, 2012) Louis Wirth'in kentleşmeye dair tanımına yer verilmiştir. Bu durum, kavramların teorik çerçeveden yoksun, salt tarihsel süreci açıklamada kullanılan olgular olarak ele alındığını göstermektedir. Bilhassa göç ve kentleşme kavramlarının teorik çerçevede tartışılarak ele alınabileceği çalışmaların, hemşehri dernekleri konusuna özgünlük katabileceği düşünülmektedir.

Kentlileşme

Hemşehri dernekleriyle ilgili literatür değerlendirildiğinde öne çıkan ilk temalardan bir diğeri kentlileşmedir. Kentleşmenin bir bileşeni olarak ele alınabilecek olan kentlileşme, iç göç sonrasında kırsal göçmenin kentle kurduğu ilişkiyi anlamak üzere kullanılan temel bir kavramdır. Kentle bütünleşmeyi, fiziksel ve kültürel olarak kente uyum sağlamayı ve kent kültürünün -en azından- bazı unsurlarını benimsemeyi içine alan kentlileşme (Adıgüzel, 2012, s. 199), hemşehri dernekleri üzerine yapılan çalışmalarda da sıklıkla anlaşılmaya ve/veya ölçülmeye çalışılan bir olgu olmuştur. Nitekim ilgili literatürde sıklıkla hemşehri derneklerinin kentlileşmedeki rolü sorgulanmış, hemşehri dernekleri ve kentlileşme arasındaki ilişki pek çok çalışmanın temel sorusu olmuştur. Bu başlıkta hemşehri dernekleri literatüründeki kentlileşme çalışmaları değerlendirilmektedir.

Derin bir kuramsal arka plana dayandıklarını söylemenin güç olduğu bu çalışmalarda kentlileşme daha çok tanımlama düzeyinde ele alınmıştır. Buna göre kentlileşme, Adıgüzel'in (2012)

tanımına uygun olarak kentsel bütünleşme, kente uyum ve kent kültürünü benimseme kavramlarını bütünüyle kuşatan bir çerçevede kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle kentlileşme, ilgili literatürün hemen hemen tamamında kentin yaşam tarzını benimseme ve ona uyum sağlama (Terzi ve Koçak, 2014) olarak tanımlanmıştır.

Kentlileşme olgusunu ele alan hemşehri dernekleri literatürü ağırlıklı olarak alan araştırmalarına dayanmaktadır. Konunun literatürdeki diğer çalışmalardan hareketle tartışıldığı çalışmalar olmakla beraber hemşehri dernekleri ve kentlileşme ilişkisi çoğunlukla nitel ya da nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalarla ele alınmıştır. Alan araştırmalarına dayanan bu çalışmalarda ise nitel yöntemlere kıyasla nicel yöntemlere daha fazla yer verildiği görülmektedir. Nitel yöntemde teknik olarak derinlemesine mülakatların, nicel yöntemde teknik olarak anket uygulamasının tercih edildiği çalışmalarda çok sık olmamakla beraber katılımcı gözleme de yer verilmiştir. Yapılan mülakatlarda ve anket uygulamalarında konu edilen hemşehri derneklerinin üyeleri ve/veya yöneticileri çalışma grubunu oluşturmuştur. Bu noktada yönetsel olarak diğerlerinden ayrılan bir çalışma olarak Manço'nun (2009) çalışmasından bahsedilebilir. İstanbul'daki üç ilçe belediyesini temsil eden 23 katılımcıyla gerçekleştirilmiş bir AB projesi uygulamasının sonuçlarına dayanan bu çalışmada, mülakat ve atölye çalışması gibi tekniklerin kullanıldığı nitel araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır. Çalışmada yerel yönetimlerce kurulmak ve koordine edilmek üzere uygulamaya konulacak "uyum ve bütünleşme merkezleri" için hemşehri derneği temsilcilerinin yanı sıra belediye yetkilileri de paydaş olarak görülmüştür. Kırsal göçmenlerin kentle uyumlaştırılması amacıyla belediyelerin öncü rol üstleneceği bir modelin geliştirilmeye çalışıldığı bu çalışmada hemşehri derneği temsilcileri de model geliştirme sürecine dahil edilmiştir.

İlgili çalışmalarda kentsel bütünleşme ve kente uyum hemen hemen kentlileşme ile aynı anlamda kullanılmıştır. Kente uyum ve kentle bütünleşme pek çok makalede kentlileşmenin bileşenleri arasında, adeta kentlileşmenin içeriği olarak ele alınmaktadır. Buna, demografi gibi nicel değişimlerin ötesinde daha çok sosyokültürel değişimler dahil edilmektedir. Bu noktada hemşehri dernekleri önemli işlevler -ve hatta kimi *misyonlar*- üstlenmektedir.

Kent kültürünü benimsemenin de kentlileşmenin bir bileşeni ve neredeyse eş anlamlısı olarak ele alındığı çalışmaların bazılarında bir tema ya da alt tema olarak kentlilik bilincine yer verildiği görülmektedir. Nitekim Özkiraz ve Acungil (2012) kentli olmayı örgütlü olmak üzerinden tanımlamış ve bu anlamda hemşehri derneklerini kırdan kente göçenlerin örgütlülükle tanışmak suretiyle kentli olmaya ilk adımı attıkları yerler olarak değerlendirmiştir.

Hemşehri dernekleri literatüründe kentlilik bilinci, daha çok hemşehri derneklerinin bir misyonu olması (Altıparmak, 2015; Manço, 2009; Kültür ve Eğitim Komisyonu, 2009; Kaya, 2004) ya da olmaması (Kurtbeyoğlu, 2005) yönüyle ele alınmıştır. Söz gelimi Kaya, 2004 tarihli çalışmasında hemşehri derneklerini kırsal aidiyeti sürdüren faaliyetlerine rağmen kentlilik bilinci oluşturulmasında önemli aktörler olarak görmektedir. Kente uyum sağlama noktasında oldukça işlevsel olduğu belirtilen hemşehri derneklerinin kırsal bağlılığa hizmet ettikleri kabul edilse de kırsal aidiyetin terk edilmesi beklenmeden kentsel aidiyetin tesis edilebileceği ve hemşehri derneklerinin bunda etkin olabilecekleri ifade edilmiştir. Bu anlamda hemşehri derneklerine kentlilik bilincinin tesisi yönünde bir misyon biçilmiştir. Manço'nun 2009 tarihli çalışmasında ise hemşehri derneklerinin "asimile olmamak için gayret" gösterdikleri fakat kentlilik bilinci geliştirme noktasındaki rollerinin aynı oranda farkında olmadıkları dile getirilmiştir. Çalışmada iki amacın "paralel" olması gereği öne sürülmüş, kentlilik bilincinin geliştirilmesi noktasında hemşehri derneklerine yine bir misyon biçilmiştir. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın 2009 tarihli Kentleşme Şurası'nda da hemşehri derneklerinin mevcut durumdaki faaliyetleri kentlileşme için henüz yetersiz görülse de birtakım eğitimlerle ve yapısal değişimlerle hemşehri derneklerinin kentlilik bilincinin geliştirilmesinde olumlu katkılar sunabileceği savunulmaktadır. Bu noktada diğerlerinden ayrılan bir çalışma Kurtbeyoğlu'na aittir. Kurtbeyoğlu (2005), hemşehri derneklerini kentlilik bilinci geliştirme yönünde tümüyle engel olarak değerlendirmektedir. Zira Kurtbeyoğlu'na göre hemşehri dernekleri kıra bağlılığı sürdürme işlevi görmektedir. Kentlilik bilinci konusunda diğerlerinden ayrılan bir diğer çalışma 2014 yılında Terzi ve Koçak tarafından yapılmıştır. Çalışmada yapılan

analizler sonucunda hemşehri dernekleri ile kentlilik bilinci arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır.⁸

Hemşehri dernekleri literatüründe kentlileşmenin genel olarak nasıl ele alındığına bakıldığında ise temel sorunsalın hemşehri derneklerinin kentlileşmeye etkisinin nasıl/ne ölçüde olduğu ve hemşehri dernekleriyle kentlileşme arasındaki ilişkinin anlaşılması ve/veya açıklanması üzerine kurulduğu görülmektedir. Kentsel aidiyetin gelişimi, göç kaynağı olan kırsal bölge ile ilişki kurma biçimi, söz konusu kırsal bölgeye ait pratiklerin kent kültürüne aktarımı ve bu aktarımdaki kuşaklararası değişim (Öksüz, 2018, s. 87) derneklerin kentlileşme sürecine etkisini inceleyen bu çalışmalarda esas alınan soru başlıklarıdır.

Hemşehri derneklerinin kentlileşmeye olan etkileri, söz konusu çalışmaların temel odak noktasını oluştursa ve çalışmalar bu noktada ortaklaşsa da konuyla ilgili nihai değerlendirmelerde çeşitlilik söz konusudur. Hemşehri dernekleri ve kentlileşme arasındaki ilişki çalışmalarda çeşitli şekillerde değerlendirilmektedir (Altıparmak, 2015). Kimi çalışmalar hemşehri derneklerinin kentlileşmeyi desteklediğini (Adıgüzel, 2012; Akpınar, 2013; Altıparmak, 2015), kimi çalışmalar kentlileşmeye engel olduğunu ya da en azından kentlileşme sürecini yavaşlattığını (Özbay, 2014; Terzi ve Koçak, 2014; Ateş, 2015) savunurken her iki ilişkiyi kabul eden ve hemşehri derneklerinin kentlileşme üzerine iki yönlü bir etkisi olduğunu (İnat, 2006; Kültür ve Eğitim Komisyonu, 2009; Özkiraz ve Acungil, 2012; Öksüz, 2018) savunan çalışmalar da söz konusudur. Bu değerlendirmelerden herhangi birinin öne çıkmadığını ve literatürün bu konuda belirsiz olduğunu söylemek mümkündür.

Hemşehri derneklerinin kentlileşmeye olumlu yönde etkiye bulunduğunu savunan çalışmalar genel olarak bu dernekleri iç göç sonrası kente uyum sağlamaya çalışan yeni sakinlerin “yanında” (Adıgüzel, 2012, s. 186) yer alan, onların kente adapte olmalarını kolaylaştıran kurumlar olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma-

⁸ Bu çalışmayı diğerlerinden ayıran bir başka nokta da çalışmada kentlilik bilinci değil kentlileşme bilinci kavramının kullanılmış olmasıdır. Ancak bunun özellikle yapıldığına ya da kentlilik bilincinden farklı bir şey kastedildiğine dair bir işaret görülemediğinden metin içerisinde literatürün geneline uygun olarak kentlilik bilinci kavramı kullanılmıştır.

larda kente uyum ve kentlileşme, aynı sürece işaret eden ve neredeyse birbirleri yerine kullanılabilecek kavramlar olarak karşımıza çıkmakta ve bu süreç, aidiyet hissiyle doğrudan ilişkilendirilmektedir. Buna göre kentte duyulan aidiyet hissi kentlileşmeyi desteklemekte ve hemşehri dernekleri de bu noktada önemli bir pay üstlenmektedir (Altıparmak, 2015, s. 447). Söz gelimi Adıgüzel, diğer bazı çalışmalardaki hemşehri derneklerinin kırsal aidiyeti sürdürmeye devam ederek kentlileşmeye engel oldukları iddiasına karşın bu derneklerin modern kente ait fenomenler olduklarını vurgulamakta ve kırsal göçmenlerin kentle bütünleşmelerinde hemşehri derneklerini “en büyük destekçi” (2012, s. 215) olarak nitelemektedir.

Bu çalışmaların yanında hemşehri derneklerinin kentlileşmeye etkisinin olmadığını, tersine, etkilerinin kırsal kültürün kentte yaşatılması yönünde olduğunu (Terzi ve Koçak, 2014) savunan çalışmalar da söz konusudur. Nitekim Ateş, 2015 tarihli çalışmasında hemşehri derneklerinin kente uyum fonksiyonlarının ikincil fonksiyon olduğu, kentte yerel değerlerin korunması fonksiyonunun daima kente uyumdan önce geldiğini ifade etmektedir. Bu nedenle çalışmada hemşehri derneklerinin kentlileşmeye etkisinin bilinenden çok daha az olduğu, bu derneklerin mevcut durumda esas işlevlerinin yerel kültürü kentte sürdürmek olduğu savunulmakta, mevcut durum itibarıyla hemşehri derneklerinin kent kültürüne katkı sunmaktan ziyade “hemşehrilerden oluşan gettolar” oluşturarak kent kültürünün “deformasyonunda ciddi role sahip” oldukları (Ateş, 2015, s. 114) iddia edilmektedir.

Hemşehri derneklerinin kentlileşme noktasında olumlu ya da olumsuz bir rol üstlendiğini savunan çalışmaların dışında her iki ilişki yönünü kabul eden çalışmalar da mevcuttur. Buna göre hemşehri dernekleri kente göçen kişilerin kırsal davranış örüntülerini kentte sürdürme ve kente görece kolay adaptasyon imkânı sunarken kentlileşmeyi geciktirici bir etkiye de bulunmaktadır. Hemşehri dernekleri ikincil ilişkilerin hâkim olduğu kentte, kırsal göçmenlerin “kültür şoku yaşamadan kentle bütünleşmelerini”, kente uyum sağlamalarını mümkün kılarak kendilerinden farklı düşünen ve davranan kentlilerle iletişimi zayıflatmak suretiyle kentlileşme sürecinde engel oluşturmaktadır (Özkiraz ve Acungil, 2012, s. 271). Bu anlamda hemşehri derneklerinin kentlileşme sü-

recinde hem olumlu hem de olumsuz etkisi söz konusudur. Etki olumludur çünkü hemşehri dernekleri kırsal göçmenin kente uyumunu kolaylaştırmakta ve onu yalnızlık hissinden kurtararak kentle bütünleşmesini sağlamaktadır, olumsuzdur çünkü kişinin kapalı bir toplumsallık içerisinde kırsal pratikleri sürdürmesine neden olabilmekte ve daha da ilerisi bu kapalılık “gruplar arası çatışmalara” (İnat, 2006, s. 138) neden olabilmektedir.

Hemşehri derneklerinin bu noktadaki ikili niteliğini zamansal temelde ele alan çalışmaların vurguları da ayrıca önemlidir. Bu çalışmalar hemşehri derneklerinin erken dönemlerde kentlileşmede olumlu bir rol üstlendiklerini savunurken ilerleyen dönemlerde bu rolün olumsuz bir çizgiye evrildiğine işaret etmektedirler. Buna göre hemşehri dernekleri kuruldukları ilk dönemde kırsal göçmenlerin kente ait hissetmeleri amacına hizmet etmekte ve fakat sonraki dönemlerde daha çok göç edilen yere aidiyeti koruma amacıyla faaliyet göstermektedir (Kültür ve Eğitim Komisyonu, 2009, s. 79). Bu noktada Öksüz, 2018 tarihli görece yeni çalışmasında kuşaklararası farklılığa dikkat çekmektedir. Hemşehri dernekleri “göçün ilk dönemlerinde etkin bir ara mekanizma” ve “göçmenin kentteki birincil pozisyonunu belirleyen bir çerçeve” (Öksüz, 2018, s. 87) sunmakta ancak bu fonksiyonlar daha çok ilk kuşak için geçerli olmaktadır. Buna göre sonraki kuşaklar için birtakım farklılıklar söz konusudur. Kentte doğan çocuklar kendilerini kente ait hissetmekte ve hemşehri dernekleri ile ilişkileri kesintiye uğramaktadır. Hemşehri dernekleri bu aşamada kültürel aktarım fonksiyonu üstlenmekte ve bu aktarımın şiddeti ile kentlileşme ters orantılı olarak işlemektedir. Dolayısıyla hemşehri dernekleri kentle bütünleşmeyi tesis eden ve aynı zamanda “kent içinde, kentten ayrı” (Öksüz, 2018, s. 89) sosyal formlar üreten yapılar olarak değerlendirilebilmektedir.

Sonuç olarak hemşehri dernekleri literatüründe kentlileşme konusunun görece geç bir tarihte işlenmeye başladığı söylenebilir. 1990’lı yıllarda hemşehri dernekleri literatürünün gelişmeye başladığı görülürken bu literatür içinde kentlileşmenin ancak 2010’lara yaklaşıırken bir yer işgal etmeye başladığı ve esasen 2010’lu yıllardan itibaren tartışıldığı söylenebilir. Oldukça taze sayılabilecek olan bu tartışmaların farklı sonuçlara varıyor olması, konu hak-

ında araştırma yapılması gereğinin halen devam ettiğine bir işaret olarak kabul edilebilir. Nitekim literatür, hemşehri derneklerinin kentlileşmedeki rolü konusunda birbirine tamamen karşıt görüşleri savunabilmektedir. “Hemşehri dernekleri kentlileşmeyi destekler mi yoksa geciktirir/engeller mi?” sorusu, halen tartışma konusudur ve bu sorunun herkesçe kabul görececek bir yanıtı kavuşması için çok sayıda araştırmaya ihtiyaç olduğu görünmektedir. İlgili çalışmaların kuramsal boyutunun zayıf olması da bu konudaki bir başka eksikliğe işaret etmektedir. Çoğunlukla alan araştırmasına dayanan bu çalışmalarda kuramsal boyut yeterince ele alınmamakta ve sahadan elde edilen veri çeşitliliği kuramsal düzleme taşınamamaktadır. Kentlileşmenin hemen hemen herkes tarafından tamamlanması gereken bir süreç olarak kabul edildiği düşünülecek olursa hemşehri derneklerinin bu süreçteki rolünün ortaya koyulması önem arz etmektedir.

Tampon Mekanizma Olarak Hemşehri Dernekleri

Türkiye’de kentleşmenin hızlı geliştiği yıllarda yaşanan toplumsal değişimler sosyal bilim alanında kentsel yaşama “uyum” ve “kentlileşme” gibi kavramları gündeme getirmiştir. Kırdan kente yoğun göçün olduğu bu dönemde kır ile kent kültürü arasındaki gerilimin ve değişimin ürettiği farklı yapıların açıklanmasında kullanılan önemli bir kavram “tampon mekanizma” olmuştur. Kongar’a göre “toplumların değişme süreçlerinde oluşan geçici denge ve bütünlüklerini sağlayan mekanizma ve kurumlara tampon kurumlar ve tampon mekanizmalar denilmektedir” (1982, s.28). İlk olarak Mübeccel Kıray’ın sosyal değişime ilişkin açıklamalarının içerisinde geliştirdiği bir kavram olan “tampon mekanizma/ara kurum”un gecekondulaşma süreçlerine ilişkin literatürde kullanımının ağırlık kazandığı görülmektedir (Kongar, 1982; Şenyapılı, 1978; Sencer, 1979). Hemşehri derneklerine ilişkin literatür içerisinde ise kentlileşme/kente uyum eksenli tartışmaların yürütüldüğü çalışmaların bir kısmının hemşehri derneklerini “tampon mekanizma/ara kurum” kavramı ekseninde değerlendirildiği söylenebilir (Altıparmak 2015; Akpınar, 2013; Özdemir 2013; Özkiraz ve Acungil 2012; Aytaç, 2005; Tekşen, 2003; Bal, 1997).

Kıray’a göre “sosyal değişme bir temel toplumsal yapıdan diğerine geçiş olarak gerçekleşir ve bir ilerlemeyi içerir” (Tekeli, 2000,

s. 21). Tedricen gerçekleşen sosyal yapı değişimi “iç ve dış dinamiklerin etkisi” ile gerçekleşir. Kıray, toplumsal yapıların değişiminde her toplumsal yapının kendi iç bütünlüğünü kurmaya çalışmakta olduğunu vurgular. Yapıların kendi iç bütünlüğünü kurması ise toplumdaki çeşitli unsurlar ile uyum/denge içerisinde olmasını gerektirmektedir. “Değişmesini yeterli hızda gerçekleştiremeyen bir toplum iç bütünlüğünü sağlamak için tampon mekanizma/ara kurum” üretecektir (Tekeli, 2000, s. 23). Kıray’ın tanımladığı şekilde tampon kurum “ileri bir kentsel/örgütsel aşamada görülmeyen, ancak geçiş sürecinde yeni kentlilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkan ara mekanizmalardır” (Kıray, 1964, s. 7). Dolayısıyla tampon mekanizmalar bir ara form olarak “yumuşak geçiş” sağlayacak, değişimin getireceği buhranı engelleyecek, çözülmenin önüne geçecektir (Özgiraz ve Acungil, 2013).

Tampon mekanizmaya ilişkin tanımlamalar bir “geçiş” ve değişimin hızına yetişme vurgusu içermesi bakımından zamansal bir tamamlanma sürecine işaret etmektedir. Çalışmalarda açıkça dile getirilmemiş olsa da bu izahın nihai sonucunun, kente uyum sürecinde elzem olan kurumların bir süre sonra ortadan kalkması ve yerini yeni işlevlere bırakmasına yönelik bir tasavvura dayandığı söylenebilir. Yeni işlevlere geçişin gerçekleşmediği yerde bu mekanizmalar “kentlileşmeyi engelleyici” bir form olarak görülmektedir. Dolayısıyla hemşehri derneklerini “tampon mekanizma” kavramı ekseninde ele alan çalışmaların, kentleşmeye ilişkin ilerlemeci modernist kuramdan beslendikleri görülmektedir. Daha somut bir ifadeyle “göçmenlerin kentlileşme süreçlerine ilişkin” açıklamaların, kentte geleneksel bağların çözülmesi ve kentin kırsallaşması yönünde ağırlığını koruyan iki görüşün bu çalışmaların da ana fikrini oluşturduğu söylenebilir (Adıgüzel, 2012, s. 190). Tampon mekanizma kavramını temel alarak hemşehri derneklerini ele alan çalışmalara bakıldığında üç ana izleği sunduğunu söylemek mümkün olacaktır: Birincisi hemşehri derneklerini değişim hızının getirdiği çözülmeden kurtaran, kente “uyum”u kolaylaştıran ve kentle bütünleştirici işlevi ile ele alan çalışmalar; ikincisi hemşehri derneklerini kentteki değişime karşı “direnc” oluşturan dolayısıyla “kentlileşmeyi engelleyici” bir yapı olarak ele alan çalışmalar; üçüncü olarak hemşehri derneklerinin tampon mekanizma işlevini zamanla yeni işlevlere yer açtığı/açması gerektiği

sonucuna varan çalışmalar olarak sınıflandırılabilir. Tampon mekanizma kavramı ekseninde hemşehri derneklerini tartışan çalışmalarda ağırlığını koruyan görüşün ise kente göçün gerçekleştiği ilk yıllarda *kente uyum* işlevi ile olumlu katkıları bulunan hemşehri derneklerinin zamanla *kentlileşmeyi engelleyici* bir yapıya dönüşerek olumsuz etkiler barındırması olduğu söylenebilir.

Kente Uyum Sağlayıcı Bir Mekanizma Olarak Hemşehri Dernekleri

Kentleşmeyi bir uyum süreci olarak ele alan Altıparmak (2015), kente uyumun kente aidiyet hissedildiği noktada ortaya çıktığını, aidiyetin ise kentlilik bilincinin temel sorunsalı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda kente yeni gelenlerin uyum sürecinde önemli bir rol oynayan hemşehri dernekleri “amacına uygun kullanılırsa kentlileşme sürecinde ve kentlilik bilinci kazanma açısından etkili olabilmektedir” (s. 448). Hemşehri derneklerinin böylece kendi kültürünü koruma işlevinin yanı sıra uyum sürecini hızlandırma gibi temel bir işlevini gerçekleştirmesi mümkün olacaktır. Hemşehri derneklerini hızlı değişim dönemlerinde kente uyum sağlayıcı bir mekanizma olarak gören Ateş (2015) “Hemşehri Derneklerinin Şehir Kültürüne Etkileri” çalışmasında hemşehri derneklerini hemşehrilerin kente tutunması için üretilmiş “bir tampon işlevi” olarak görmektedir. Ateş’e (2015) göre;

“Bir şehre gelerek o şehrin kültürel ortamına uyum sağlamak zorunda olan ancak yine de kendi yerel kültürel değerlerini ve normlarını da yitirmek istemeyen bireyler, bu ikisi arasında denge ve uyumu, kendi hemşehrilerinin bir araya geldiği kültürel ortamlar olan hemşehri dernekleri yardımıyla sağlamaktadırlar. Çünkü hemşehri dernekleri, kendi yerel kimlik ve kültürleriyle alışmak zorunda oldukları şehre ait kültürler arasında bir tampon olma işlevini üstlenmektedirler” (s. 109).

Bal (1997) “hemşehri birliklerini” göçün neden olduğu anomi-yabancılaşma duygusuna karşın bir tampon kurum olarak işlev gördüğünü belirtmektedir. Bal’a göre kentteki anomi-yabancılaşma ortamı, göç edenlerde üç farklı davranışa sebep olur: ortama uyma, kısmen uyma ve uymayı reddetme. Hemşehri derneklerindeki genellekle bu üç davranıştan ilk ikisini gösterme eğiliminde olanlardır. Bu noktada hemşehri derneklerinin “kentte kalma-

yı amaçlayan, kent toplumunun üyesi olma sürecine giren, yavaş ya da hızlı sosyalleşen bireylerin organize olduğu sosyal gruplar” olduğu söylenebilir. Memleketlerinden getirdikleri “değer-norm sistemleriyle kültürel kimliklerini de korumak isteyen ve kültür şokunu aşmak için dayanışmayı esas alan yeni kentliler” zaman içerisinde kentle bütünleşmenin yollarını bulur ve eski ve yeni değerleri uzlaştırırlar (Bal, 1997, s. 439).

Tekşen (2003) kentleşme sürecinde ortaya çıkan bir kurumun da “hemşehrilik ilişkileri” olduğunu ifade ederek “Kentleşme Sürecinde Bir Tampon Mekanizma Olarak Hemşehrilik-Ankara’daki Malatyalılar Örneği” çalışmasında hemşehri derneklerini Kıray’a referansla tampon mekanizma kavramı ile açıklamaktadır. Tekşen’e göre “akrabamsı sistemler birincil ilişkilerden kentsel ikincil ilişkilere geçişte tampon kurum olarak ortaya çıkmaktadır” (2003, s. 62). Tekşen ayrıca tampon mekanizmaların “güvenliği sağlayıcı” ve “bütünleştirici” işlevlerine de dikkat çekmektedir.

Kentlileşmeyi Engelleyici Bir Mekanizma Olarak Hemşehri Dernekleri

“Hemşehri Derneklerinin Kentlileşme Üzerine Etkisi”ni Ankara’daki Oflular Örneği ile inceleyen Öksüz (2018) hemşehri derneklerinin özellikle göçün ilk dönemlerinde etkin bir ara mekanizma olduğunu kabul ederek göçmenin kentteki birincil pozisyonunu belirleyen bir çerçeve sunduğunu iddia etmektedir. Öksüz’e göre kentlileşme sürecinde tampon mekanizma olarak olumlu rol oynayan dernekler, aynı zamanda “kente adaptasyonu engellemekte ve yavaşlatmaktadır” (2018, s. 97). Öksüz, hemşehri derneklerinin göçün ilk zamanlarındaki olumlu işlevlerindeki düşen ivmenin sebebini derneklerin “yerelle kurdukları kesintisiz ilişki” ve “bulundukları mekânı yerelleştirmeleri”nden kaynaklı olduğuna dikkat çekmektedir (s. 96). Böylece kentte farklı grupların sunduğu imkânlardan faydalanmak zorlaşmakta, uyum konusunda bir engele dönüşmektedir. Öksüz’e göre hemşehri dernekleri “ancak evrensel değerler üzerine yeniden inşa edilirlerse, diğer kültürler ile kaynaşma, etkileşim ve entegrasyon yolunu seçerlerse yeniden etkinlik kazanabilirler” (s. 97).

Hemşehri derneklerini kentlileşmeyi engelleyici bir tampon

mekanizma olarak ele alan bir diğer çalışma Özkiraz ve Acungil (2012)'e aittir. Bu çalışmada “bireylerin dayanışması sonucu kente uyum sağlamasına yardımcı olan mekanizmalardan biri” olarak hemşehri dernekleri Kıray’a referansla tampon mekanizma olarak açıklanmaktadır. Özkiraz ve Acungil (2012)’e göre;

“(...) [H]emşehri dernekleri kentlileşme sürecini kente yeni gelen kişilere; kente ilk yerleşme, kent yapısına bağlanmadaki sorunların çözümünde ve sosyal ilişki konusunda destek sağlamakta, aynı zamanda bu destek onların kent yapısı ile kaynaşmasını engellemekte ve tampon mekanizma nedeniyle kısmi de olsa kentlileşmeyi engellemektedir” (s. 272).

Akpınar’a göre de kente göç eden kişi temel olarak “güven ihtiyacı” duymakta, alışık olduğu güven verici yüz yüze ilişki türünü “ancak aynı kökten geldiği hemşehri grupları içinde” bulabilmektedir (2013, s. 265). “Kente alışana kadar” güvenli bir alan sağlayacak olan hemşehri dernekleri uyum işlevi dolayısıyla “tampon kurum” olarak tanımlanmaktadır (s. 265). Akpınar, hemşehri derneklerinin “kente uyum” işlevi ile olumlu etkisinin bulunmasının yanı sıra, bireylerin “geldiği yerin sosyal ilişkilerine devam etmesi ve şehirli kimliğini benimseyememesi” noktasında da olumsuz bir etkisi bulunduğunu da belirtmektedir. Hatta bu “olumsuz etki” etnik gruplaşmalara dahi neden olabilecektir (2013, s. 273).

Hemşehri derneklerinin kente uyum konusundaki paradoksal konumuna işaret eden bir diğer çalışma Altay (2009)’ın “İzmir’de Hemşehri Dayanışmasının Kent Kültürü Üzerindeki Etkileri”ni ele aldığı çalışmasıdır. Altay “kırdan kopan kitleler”in kentsel yaşama ayak uyduramayıp kent yaşamına yabancılaştıklarını hatta kır ile ilişkilerini daha güçlü tuttuklarını belirtmektedir (s. 4). Böylece tampon mekanizma görevi üstlenen hemşehri gruplarının göçmenleri yalnızlık ve reddedilmişlik duygusundan, kentte “sıradan köylü” olmaktan kurtarmaktadır” (2009, s. 361). Diğer taraftan hemşehrilik ilişkileri göçmenleri kökenleriyle tanımlamayı devam ettirerek “kentli kimlik” edinilmesinde olumsuz rol oynayacaktır:

“Aynı dayanışma ağı ve hemşehrilik üzerine kurulmuş olan ilişkiler ve bunun yarattığı denetim, göçmenin, kentli kimlik edinmesini engellemekte göçmeni kökenleriyle tanımlamaya ve dolayısıyla köyden göç edenleri köylü kalmaya, köylü hissetmeye, köylü olarak tanımlamaya

mahkûm kılmaktadır. Tampon mekanizmalar bir yandan toplumsal değişimle ortaya çıkan boşlukları doldurarak olumlu bir görev yaparken, öte yandan eski geleneksel yapıya ait özellikleri korumakta, modern, kentsel sanayi yapısına doğru olan değişmeyi, yeniliği engellemektedir” (Altay, 2009, s. 361).

Aytaç (2005) kent kahvehanelerini kente yeni gelenlerin tutunma süreçlerinde “çok amaçlı olarak kullandıkları” mekân olarak görerek Türkiye kentleşmesinde bir “ara kurum” olarak ele almıştır. Aytaç makalesinin anahtar kavramı olan tampon mekanizmayı öncelikle Kıray’a referansla açıklamakla birlikte Erder (1996), Tekşen (2003), Şenyapılı (1978) gibi kentleşmeye ilişkin literatürde tampon mekanizma kavramını öne çıkaran sosyal bilimcilerin çalışmalarına da atıf yapmıştır. Bu çalışmalar ekseninde kentleşme sürecinde tampon mekanizma olarak değerlendirilen “gecekondu, tefecilik, isportacılık, dolmuşçuluk ve arabesk müzik” gibi oluşumlara benzer şekilde “kahvehaneler de bir ara/tampon mekanizma olarak görülmektedir” (s. 186). Aytaç (2005), kahvehanelerin özellikle “kökene dayalı ilişki ağlarına” yaslandığını belirterek, hemşehrilik ilişkileri ile olan bağlılığına dikkat çekmiştir.

“Öz itibariyle hemşehri kahveleri, belli yörelerden gelen hemşehrileri ağır-layan, yöresel/ bölgesel bağları kent ortamında üreten/canlı tutan, dola-yısıyla geline yöre ile ilişkiyi sağlayıcı bir fonksiyon görürler. Bundan başka, bu yerler yurt özlemi, hasret, gurbet vb. yabancılık psikolojisine içkin temalar karşısında, yörelerinin adını alarak, kent ortamında ya-bancılık duygusunun basıncını azaltmaya çalışırlar. Bu kahveler, hem-şehri kümeleşmeleri ya da getto cemaatleri olarak da anılırlar” (s. 189).

Aytaç (2005), kahvehanelerin bir tampon mekanizma olarak kentleşme sürecindeki “uyumcu/bütünleyici” rolünün yanı sıra pa-radoksal olarak özellikle hemşehri kahvehanelerinin “kentle olan entegrasyonu engelleyici bir role” sahip olduklarını belirtmektedir.

“Genelde kapalı cemaat yapısına sahip bu kahveler (özellikle gecekon-du muhitlerindeki), kırsallığı yeniden üretebilme potansiyelleri ve aynı kültürel çevreye açıklık göstermelerinden dolayı, kentten ayrışma ve kopuşa da kaynaklık ederler. Bu kahvehaneler, hemşehri göçmen grup-ların kent yaşamından uzak, kendi içine kapalı bir yaşam sürmelerine imkân tanıdığından, yeni kentlilerin kentle olan uyumları bundan

zarar görür. Bu yönüyle hemşehri kahveleri, kentleşme sürecinde bütünleşik olduğu kadar ayrıştırıcı/ farklılığı üretici yanlarıyla da dual/ paradoksal bir özellik taşırlar” (2005, s. 196-197).

Özdemir(2013)'in, “Tampon Mekanizmadan Siyasal Aktörlüğe hemşehri Dernekleri” isimli çalışması ise hemşehri derneklerini tampon mekanizma işlevi ile ele alan diğer çalışmalardan farklı bir tartışmayı ortaya koymaktadır. Özdemir'e göre kuruldukları ilk dönemde tampon işlevler yerine getiren hemşehri dernekleri, gelişen noktada “sahip oldukları potansiyelle üyelerinin sisteme katılımını ve çıkarlarını korumalarını sağlayacak yeni işlevler” yerine getirmektedirler (2013, s. 943). Özdemir, derneklerin “siyasal bir aktör, baskıcı bir grup ve bir çıkar grubu olarak işlemesi” gibi yükledikleri yeni işlevler ile “siyasal güce” dönüştüklerini iddia etmektedir. Dolayısıyla hemşehri dernekleri kente uyum konusunda güçlü bir potansiyele sahip olmakta, bu potansiyelin gerçekleşmesi için de derneklerin kendilerini cemaatsel yapıdan “kentli cemiyet-sel yapıya” dönüştürmeleri gerekmektedir (s. 957).

Hemşehri derneklerini tampon mekanizma işlevi ile ele alan çalışmalardaki baskın görüşün, kente göçün gerçekleştiği ilk yıllarda kente uyum konusunda olumlu/önemli bir role sahip olan hemşehri derneklerinin zamanla kırsal bağlardan tümüyle kopmama hali neticesinde kentle bütünleşmeyi ve kentlileşmeyi engelleyen bir yapıya dönüştüğü yönünde olduğu görülmektedir. Hemşehri derneklerinin kentin değişim hızına karşın kendi içerisinde geliştirdiği mekanizmalar toplumsal sorunların aza indirilmesinde bir etken olarak değerlendirilmekle birlikte sorunlara çözüm üretilen alanların bir süre sonra soruna dönüştüğü vurgulanmaktadır. Bunun sebebi hızlı bir değişim-ilerleme alanı olarak kentin geçmiş alışkanlık ve pratikleri geride bırakma gerekliliği fikri ile birlikte düşünülmesinin kaçınılmaz oluşudur. Kırsal kimlik ile kentsel kimlik arasındaki gerilim hem olgusal hem de kavramsal alanda uzun erimli tartışmaların konusu olagelmıştır. Bu bakımdan “tampon mekanizma” kavramının sosyal bilim alanında göç merkezli kentleşmeye ve kimlik eksenli kentlileşmeye yönelik yapılan açıklama biçimleri arasında bir köprü kurucu nitelikte olduğu söylenebilir.

Kimlik

Hemşehri dernekleri ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bunlardan bir kısmında kimlik konusuna da yer verildiği görülmüştür. Çeşitli tanımları olan kimlik (identity) kavram olarak farklı durumlarda asli özelliklerin aynı olması, nesnel bir gerçekliği oluşturan bütündeki benzerlik ve bir bireyin ayırt edici karakteri anlamına gelmektedir (Webster, 1981, s. 563). “Ben kimim?” ve “Nereye aitim?” sorularıyla bağlantılı olarak birey ve toplum arasındaki ilişkiden bahsetmek için kullanılan bir kavramdır (Gleason, 2006, s. 194). Bu özelliğiyle çalışmalarda kimlik kavramına hemşehrilik ve kentlilik olguları üzerinden değinilmiştir.

Hemşehri dernekleri ile ilgili kimlik eksenli yapılan çalışmalar, hemşehri derneklerinin kırdan kente göç eden insanların kentleşme süreci içerisinde hem kim olduklarını hatırlamalarına hem de kim olacaklarına yol göstermelerine yardım eden en önemli kurumlardan biri olduğunu göstermektedir. Çalışmalarda kentleşme sürecinde göç eden insanlara kim olduklarını hatırlattığı için hemşehri/hemşehrilik kimliğine ve bu insanların göç ettikleri yerlerde kim olacaklarına yol gösterdiği için de kent/kentli kimliğine yer verilmiştir.

Hemşehri dernekleri ve kimlik olgusu ile ilgili yapılan araştırmaların genellikle birden fazla yöntemi kullandığı görülmüştür. Nitel araştırma yöntemini kullanan Yılmaz (2008) hemşehrilik olgusu ve hemşehri kimliğini araştırdığı kitabında İstanbul’daki Kastamonulu dernek başkanları, başkan yardımcıları ve yönetim kurulu üyeleri ile derinlemesine mülakatlar yapmıştır. Nicel yöntemi kullanan araştırmalarda (Akpınar, 2013; Altay, 2009) hemşehri derneklerinin kentlileşme sürecindeki etkilerini anlamak ve göçle gelenlerin kent kültürü ile nasıl etkileşim kurmalarını sağladığını görmek için çeşitli hemşehri dernekleri üyeleri ile anket çalışması yapılmıştır. Araştırmalardan bazıları (Uzun, 2013⁹; Ayata, 1991) hemşehri dernekleri yönetici/üyeleri ile derinlemesine mü-

⁹ Hemşehri dernekleri ile ilgili kimlik eksenli yapılan çalışmaların en kapsamlısı Uzun’un (2013) kent kimliği olgusu ve hemşehri derneklerinin bu olgu üzerindeki etkisini araştırdığı yüksek lisans tezidir. Uzun tezinde, kent kimliği ve hemşehrilik kavramlarını ele almıştır. Uzun, İzmir ilinde hemşehri örgütlenmelerinin federasyon başkanları ile derinlemesine mülakatlar ve hemşehri dernekleri üyeleri ile anket çalışması yapmıştır.

lakat ve anket çalışması yaparak karma metodu kullanmıştır. Bu alanda yapılan literatür çalışmalarında (Altındal, 2010; Kurtoğlu, 2005) hemşehri dernekleri incelenerek kentleşme ve hemşehrilik olguları irdelenmiştir.

Hemşehri derneklerinin kimlik eksenli literatüründe kimliğin hemşehrilik ve kent/kentli kimliği üzerinden tartışıldığı görülmektedir. Kurtoğlu (2005, s. 6) araştırmasında birbirlerini tanımayan kişilerin tip, görünüş, kılık kıyafet, yiyecek, konuşma şekli gibi özellikleriyle “biz” ve “siz” ayrımı yaptığını belirtmiştir. Bu alanda yapılan diğer araştırmalar da memleketlerinden göç eden insanların yabancı oldukları yerlerde sosyal kimliklerini kullanarak hemşehri kimliği yarattığını göstermektedir. Uzun (2013, s. 29) “kimliğin ortama (yaşanılan yere) göre” şekillendiğini ifade etmiştir. Kurtoğlu’nun (akt. 2005, s. 6) işaret ettiği gibi Dubesky’nin (1976) araştırmasından da anlaşıldığı üzere hemşehri kimliği sağladığı patronaj ilişkisiyle yabancı olunan yerde anlamlıdır. Aynı şekilde, Altındal da araştırmasında hemşehri kimliğinin “gurbette” anlam kazandığını belirtmiştir (Schüder’den akt. Altındal, 2010).

Altındal (2010, s. 43) hemşehriliğin “bir kimlik ve kültürel kategori olarak, ekonomik ve toplumsal dinamikler etrafında” ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Kurtoğlu’na göre (2005, s. 7) hemşehrilik “bir coğrafi mekandan ve ona ilişkin tahayyülden doğan bir olgudur”. Çalışmaların geneline bakıldığında hemşehriliğin “kente uyum için gereken bir araç ve sosyal kontrolün sağlandığı bir güvence” (Ayata, 1991, s. 99) olarak görüldüğü ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak Akpınar (2013, s. 267) hemşehriliğin bu özelliğinden dolayı “kent yaşamı içinde kaybolan bir kimlik olmaktan çok, kentsel yaşamda ötekilerle ilişkiler arttıkça gelişen ve korunan bir ilişki biçimi” olduğunu ifade etmiştir.

Kimlik konusunu içeren hemşehri dernekleri ile ilgili araştırmalarda kent kimliği olgusuna da yer verildiği görülmektedir. Uzun (2013) yüksek lisans tezinde kent kimliği olgusunu ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Kent kimliği, kentliler tarafından zaman içerisinde oluşturulan dolayısıyla her kente göre farklılık gösteren anlam yüklü bütünlük olarak tanımlanmaktadır (Çöl’den akt. Uzun, 2013, s. 30). Hemşehri dernekleri ile ilgili yapılan diğer araş-

tırmalarda olduğu gibi Uzun'a (2013, s. 55) göre de hemşehri dernekleri kent kimliğinin oluşmasını sağlayan bir mekanizmadır. Uzun (2013, s. 55) kent kimliğinin kaybolmaması için hemşehri derneklerinde gelinen yörenin kültürü ile kent kültürün doğru bir şekilde uzlaştırılması gerektiğini, aksi takdirde kentin kaotik bir ortama dönüşeceğini belirtmiştir. Bu araştırmaya paralel olarak Yılmaz (2008) hemşehrilik olgusuna bağlı olarak ortaya çıkan ve arkaik kültürün bir yansıması olan hemşehri kimliğinin kente uyum sürecine destek sağlasa da zaman içerisinde güçlenerek resmi bir yapı kazandığını ifade etmektedir. Kente uyum süreci içerisinde ortadan kalkacağı düşünülen hemşehri kimliğinin beklenen aksine güçlenip formalleşmesinde hemşehri derneklerinin önemli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Akpınar (2013, s. 273) da İzmir'de yaptığı araştırmasında hemşehri kimliğinin göç eden kişilerin kente yabancılaşmadan uyum sağlamasına yardımcı olduğunu ancak uzun vadede şehirli kimliğinin benimsenememesine ve etnik gruplaşmalara neden olabileceğini belirtmiştir.

Araştırmaların geneline bakıldığında hemşehri derneklerinin hemşehri kimliğinin oluşum yeri olarak kentlileşme sürecinde önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır. Hemşehri kimliği bir yandan hemşehrilerin kültürlerinin kentte de yaşatılmasını sağlarken diğer bir yandan hemşehriler arasında dayanışma ve koruma ilişkisi oluşturmaktadır. Böylece hemşehri kimliğinin hem bireylere kim olduğunu ve nereden geldiğini hatırlatan hem de kente uyum sürecine destek sağlayan bir araç olduğu görülmektedir. Araştırmalar hemşehri kimliğinin, sağladığı dayanışmacı ve koruyucu ilişkiler sayesinde kente uyum sürecini kolaylaştırırsa da uzun vadede kent kimliğinin yozlaşmasına da sebep olabileceğini belirtmektedir. Göç eden kişilerin yabancı oldukları mekanlarda sosyal/toplumsal kimlik olarak geliştirdikleri hemşehri kimliğini bireysel kimliklerine ekleyerek kendilerini memleketleri üzerinden tanımladıkları, hemşehrileri ile dayanışmacı ilişkiler kurdukları ve böylece kentte tutunmalarının kolaylaştığı görülmektedir. Hemşehri dernekleri ile ilgili kimlik eksenli yapılan alan araştırmalarının kuramsal olarak zenginleştirilmesi ve alandan alınan verilerin kuramsal çerçevede tartışılması gerekmektedir. Genellikle nitel ve/veya nicel yöntem kullanılan bu araştırmalarda kimlik olgusunun tanımı, hemşehri dernekleri ile ilişkisi ve kimliğin hemşehri der-

neklerine etkilerinin daha detaylı açıklanması araştırmalardan çıkarılan sonuçların verimini arttıracaktır.

Siyaset

Hemşehri derneklerine ilişkin literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların kayda değer bir kısmının siyasetle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar kırsaldan kente ve küçük şehirlerden büyük şehirlere yaşanan göçler sonrası yerleşilen yerlerde katılımcı bir rol üstlenmek için başvurulacak yollara işaret etmektedir (Kurtoğlu, 2004; Özdemir, 2013). Çalışmaların çıktıları bu katılımcı rolün hemşehri derneklerinin siyaset bağlamında yerel siyasete etkileri (Çelebi, 2018; Şahin, 2015; Akça, 2012; Kurtoğlu, 2004) ve patronaj ilişkileri (Özdemir, 2014; Şenalp, 2013; Kurtoğlu, 2012) olmak üzere iki ayrı kategoride incelendiğini göstermektedir. Literatürdeki çalışmaların içeriklerine dair yapılan incelemede araştırmacıların bir kısmının hemşehriliği kırsaldan kente gerçekleşen göç olgusuyla açıkladığı görülmektedir (Özdemir, 2013; Akça, 2012). Bu göçlerin kentlerde “biçimsel olmayan yapı” olarak hemşehrilik kurumunun oluşmasına yol açtığı, bu kurumun da “biçimsel yapı” olan hemşehri derneklerinin kurulmasına öncü olduğu ifade edilmiştir. Varlıkları meşrulaşmış olan bu kurumun kendi çıkarlarını gözetmek amacıyla hemşehrilik ilişkilerini kullanma yoluna gidebildikleri mevcut çalışmalarda ortaya konulmuştur (Özdemir, 2013).

Kent düzeyinde gerçekleşen siyasetin “yerel siyaset” olarak adlandırıldığı ve kapsamının yerel ölçekteki sistemin ana kurumları olan belediye, muhtarlık ve siyasi partilerin taşra teşkilatları olduğu söylenebilmektedir (Akdoğan, 2008). Literatürdeki hemşehri derneklerinin yerel siyaseti etkileyip etkilemediğine dair sorgulamaları içeren çalışmalar hemşehri derneklerinin bu kurumlarla ve bu kurumlarda görev yapan kişilerle ilişkilerini inceledikleri bir yöntem izlemiştir (Çelebi, 2018; Şahin, 2015; Akça, 2012; Sönmez, 2010). Bu bağlamda ilgili çalışmaların yöntemine dair tamamına yakınının¹⁰ saha çalışması içerdiği söylenebilir. Yapılan saha çalışmalarında ise hemşehri derneklerinin yerel siyasete etkilerinin anlaşılabilmesi için araştırmacılar daha çok nicel yöntemleri, bu kapsamda

¹⁰ İstisna için bkz: Akça, 2012

da anket çalışmalarını tercih etmişlerdir. Bununla birlikte nitel araştırmaların kullanıldığı ve mülakatların gerçekleştirildiği çalışmalar (Kurtoğlu, 2004) da mevcuttur. Hemşehri dernekleri üyeleriyle görüşme veya doğrudan anket yapma yoluyla hemşehri derneklerinin yerel siyasete etkilerinin olup olmadığının ölçümünün yöntemsel açıdan ne derece sağlıklı olduğu ise muğlaktır (Şahin, 2015).

Mevcut literatürdeki çalışmalar hemşehri dernekleri ve yerel siyaset arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair soruşturmalara odaklanmaktadır. Çalışmaları, hemşehri derneklerinin yerel siyaseti etkilediği sonucuna varan ve etkilemediği sonucuna varan şeklinde iki ayrı kategoride değerlendirmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Araştırmacıların çoğunluklu bir kısmı (Şahin, 2015; Özdemir, 2013; Sönmez, 2010) hemşehri derneklerinin yerel siyaseti etkileyebildiklerini çalışmalarında öne sürmüşlerdir. Bununla beraber araştırmacıların bazıları (Akça, 2012; Kurtoğlu, 2001) analizleri derinleştikçe doğrudan böyle bir etkinin olduğuna ilişkin bir söylemle birlikte hemşehri dernekleri ve yerel siyasetin aktörleri arasında daha karmaşık bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir. Bu da literatürün karşılıklı etkileşim halinde olduğunu ileri sürenler ve doğrudan etkilediğini savunanlar olarak ikiye ayrılabilceğini göstermektedir. Bunlar birbiriyle çelişmemekle birlikte içerik bakımından farklı bir noktaya temas etmeleri yönünden ayrı kategoriler olarak değerlendirilebilirler.

Yine literatürün geneline dair araştırmacıların hemşehri derneklerinin dönüşümünü de ele aldıkları (Özdemir, 2013; Kurtoğlu, 2004; Schüler, 2002) görülmektedir. Bu bağlamda derneklerin kuruluş amacı daha çok kente uyumla bağdaştırılırken yıllar geçtikçe üye sayılarının artmasıyla derneklerin bir güç potansiyeli elde ettiklerini öne sürmüşlerdir (Özdemir, 2013; Akça, 2012). Elde edilen bu güç doğrudan veya dolaylı yollardan (Kurtoğlu, 2004) yerel siyasette aktörel bir rol üstlenmelerini sağlamıştır (Özdemir, 2013).

Araştırmalar özel değerlendirmelere tabi tutulduğunda söyledikleri şeyler bakımından ve yöntemsel açıdan dikkat çeken birkaç çalışma bulunmaktadır. Bunlardan birisi çalışmanın özgünlüğü bakımından öncü olmakla birlikte tarihsel olarak da diğerlerinden erken bir vakitte yapılmış olması hasebiyle Ayça Kurtoğlu'nun (2004) daha sonra kitaplaşmış doktora tezidir. Bu tez doğrudan hemşehri

derneklerini ele almamakla birlikte hemşehrilik konusunu etnisite bağlamında inceleyip yerel siyasetle cemaatsel yapıların karmaşık bir ilişkiye sahip olduklarını öne sürmüştür (Kurtoğlu, 2004). Çalışma kapsamında Kurtoğlu (2004) siyasi olanı açık veya örtük bir biçimde siyasi eylemler sistemi olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Ankara Keçiören’de yürüttüğü saha araştırmasında (1998) seçilmiş belediye meclis üyeleriyle görüşmüştür. Çalışma kapsamında hemşehrilik olgusunun yerel siyasetle ilişkisini kavrayabilmek için meclis üyelerinin hemşehrilik ilişkilerine odaklanmış ve incelenen literatür için önem arz eden bir kısım olarak belediye meclis üyelerinin hemşehri dernekleriyle olan ilişkilerine yer vermiştir. Kurtoğlu, görüştüğü belediye meclis üyelerinin hemşehri dernekleriyle birbirlerine benzemeyen ilişkilere sahip olduklarını tespit etmiş ancak genel olarak üyelerin hemşehrileriyle cemaatsel başka bağlamlarda ilişkilerinin olduğunu belirtmiştir (Kurtoğlu, 2004). Kurtoğlu’nun (2004) tezindeki saha çalışmasının verilerinden yararlanarak yaptığı bir başka çalışmasında da yine bahsedilen görüşleri destekleyecek şekilde hemşehri dernekleri ve yerel siyaset aktörleri arasında bir ilişki olduğu fakat bu ilişkinin tek bir yapı ile açıklanmasının mümkün olmadığını ileri sürüldüğü görülmektedir.

Kapsayıcılığı bakımından diğerlerinden farklılaşan bir başka araştırma da Gürbüz Özdemir’in (2013) çalışmasıdır. Özdemir (2013) çalışmasında hemşehri derneklerinin dönüşümünü, göç sonucunda gelişen hemşehrilik olgusunun tampon mekanizma görevi üstlendiğini sonrasında da hemşehri derneklerin kurulmasıyla siyasal aktör rolü üstlendiğini ileri sürmektedir. Bu tezi öne sürebilmek için yürüttüğü çalışmada literal bir değerlendirme ile sahasının Çankırı olduğu ampirik bir araştırmayı birleştirmiştir. Çankırı’daki hemşehri dernekleriyle yaptığı çalışmada ve incelediği diğer saha araştırmalarından ulaştığı verilere dayanarak Özdemir şu ifadeyi kullanmıştır: “Kuşkusuz her dernek aynı konum ve kapasitede değildir. Ancak, her birisi siyasal aktör rolünü üstlenebilecek bir potansiyele sahiptir”. Bu ifadeden anlaşıldığı üzere hemşehri dernekleri siyaset arenasında bir aktör olarak görülmektedir.

Diyalektik bir okuma yapması açısından dikkat çeken bir çalışma da Akça’nın (2012) çalışmasıdır. Akça’nın okumasına göre hemşehri dernekleri ve yerel siyasetçiler arasında karşılıklı bir et-

kileşim söz konusudur. Siyasiler istedikleri oyları alabilmek için hemşehrilere ihtiyaç duyarlar, hemşehriler de kentte daha fazla refah sahibi olmak adına taleplerini gerçekleştirmeleri için meclis üyelerine ihtiyaç duyarlar. Böylelikle hemşehri derneklerinin üyeleriyle belediye meclis üyeleri arasında birbirlerine bağımlı bir ilişki vardır. Çalışmanın öneriler kısmında hemşehri derneklerinin yerel siyasette daha fazla etkili olabileceklerine dair fikirler sunulmuştur. Bu anlamda siyasilere aday sunulması önerilmiştir. Yerel siyaseti etkilemenin faktörleri olarak üye sayısı çokluğunun önemli olduğuna işaret edilmiş bunun yanında da üye sayısı çok olmayan ama beyin gücü olarak etkin bir kadroya sahip olan derneklerin varlığını da belirterek derneklere başka yolların da olduğu gösterilmiştir (Akça, 2012, s.81).

Literatürde derneklerin günümüzdeki görünümüne dair farklı bakış açıları ve yorumlar mevcuttur. Hemşehri dernekleri çalışmalarında hemşehrilik olgusunun enformel, derneklerin ise formel bir yapı teşkil etmesi ele alınan temalar arasındadır. Literatürdeki çalışmalarda formel ve enformelliğin tam olarak neye karşılık geldiği açıklanmasa da formelliğin normları açık ve net kurumsallaşmış bir yapıya, enformelliğin ise normların açık bir şekilde belirgin olmayan daha serbest bir yapıya karşılık geldiği söylenebilir. “Yoğun hemşehrilik ilişkilerinin yaşandığı kahvehane ortamı, ilişkilerin enformellikten formelliğe geçişinde katalizör rolü oynayarak, daha kentli bir yapı olan hemşehri derneklerine alt yapı oluşturmuştur” (Tekşen, 2003, s.132). Nitekim literatürde yaygın bir şekilde enformel hemşehrilik ilişkilerinin dernekleşmeyle birlikte formel bir yapıya büründüğünü ifade eden çalışmalar bulunmaktadır (Altay, 2009; İnata 2006 Aytaç, 2005; Kurtoğlu, 2004). Örneğin “hemşehri dernekleri hemşehrilerine daha fazla çıkar/rant devşirebilmek için siyasal sistem ile temsil ettikleri kitle arasında iletişim kurulmasında önemli işlevler görürler. Hatta, karar merkezleri üzerlerinde siyasal baskı kurarak etkilemeye çalışırlar” (Özdemir, 2013, s. 951). Bal da (1997) Özdemir’in açıklamalarına paralel bir şekilde hemşehri derneklerinin geldiği noktayı “kentsel ranta” ortak olma olarak değerlendirmektedir. 2015 yılında yapılan bir çalışmaya göre ise “Hemşehri derneklerinin önemli bir kısmı, lokal olarak kullanılmakta ve yerel kültürlerin geliştirilmesinden çok kahvehane, düğün salonu veya oyun salonu işlevi yüklenmektedir”

(Ateş, 2015, s.113). Son olarak Sabri Çelebi'nin (2018), siyasi partiler ve hemşehri dernekleri bağlamında parti ve dernek yöneticileri arasındaki etkileşimi İstanbul örneği üzerinden incelediği çalışmasına göre hemşehri dernekleri önce yerel ölçekte varlık kazanmış sonra ulusal bir nitelik kazanmış daha sonra ise uluslararası bir konuma yükselmiştir. Çelebi, hemşehri derneklerinin bu ölçek büyümesini hem bölgesel hem de ulusal düzeyde federasyon ve konfederasyonlar kurarak gerçekleştirdiğini ve bunlardan başlıcalarının Karadeniz Sivil Toplum Kuruluşları Konfederasyonu (KASTOB), Tüm Sivil Toplum Kuruluşları Konfederasyonu (TSTK) ve Anadolu Sivil Toplum Kuruluşları Konfederasyonu (ANAKON) olduğunu belirtmektedir. Hemşehri derneklerinin uluslararası bir konuma ulaşmasını da bu konfederasyonların yapmış olduğu uluslararası faaliyetlerden hareketlerle temellendirmektedir. Süreç içerisinde hemşehri dernekleri yapısal olarak dönüşüm geçirmişlerdir. Bu noktada kurulmuş olan federasyon ve konfederasyon yapılanmaları dağılmış olan hemşehrileri bir arada tutmak ve illerini ulusal düzeyde temsil etmek amacını taşımaktadırlar (Çelebi, 2018, s.13). Federasyonlar ilçe düzeyinde bir örgütlenmeyken konfederasyonlar il ve bölge düzeyinde örgütlenmelerdir. "Federasyonlar kuruluş amaçları aynı olan en az beş derneğin bir araya gelmesi ile kurulurlar... Konfederasyonlar kuruluş amaçları aynı olan en az üç federasyonun bir araya gelmesi ile kurulurlar".¹¹ Kısacası dernekler birleşerek federasyon, federasyonlar birleşerek konfederasyonları oluşturmaktadır. Bu dönüşüm hemşehri derneklerinin üstlendikleri siyasal, ekonomik ve toplumsal işlevleri farklı boyutlara taşımaktadır. Bu dönüşüm içerisinde federasyonlaşmanın ve konfederasyonlaşmanın önemi büyüktür. Federasyonlaşma ve konfederasyonlaşma sürecini hemşehri derneklerinin yitirdikleri temsil ve siyasi yaptırım gücünü artırmak adına atılmış adımlar olarak görmek mümkündür.

Sonuç olarak hemşehri derneklerinin mevcut literatürde ağırlıklı olarak yerel siyaseti etkileyip etkilemediğine dair incelendiği söylenebilir. Çalışmaların çoğu yerel siyasetin hemşehri dernekleri tarafından etkilenebildiğini belirtmektedir. Bu kapsamda incelenen araştırmaların farklı şehir ve farklı zamanlarda olmasıy-

¹¹ <http://www.mevzuat.gov.tr/metin.aspx?mevzuatkod=7.5.8038&mevzuatliski=0&sourcexmlsearch=dernekler%20y%c3%b6netmeli%c4%9fi>

la birlikte birbirlerini tekrar eden benzeri çalışmalar olduğu söylenebilir. Çoğunluğunu saha çalışmasının oluşturduğu literatürde çalışmaların sağlıklı bir veri sağlayıp sağlamadıkları ise meçhul kalacaktır. Bu anlamda hem saha çalışmasına dayanması hem de teorik bir araştırmayı yürütmesi açısından önemli çalışmalar (Özdemir, 2013; Kurtoğlu, 2004) da mevcuttur.

Patronaj İlişkileri ve Kliyentalizm¹²

Hemşehri derneklerinin kuruluş amaçları arasında hem sosyoloji literatüründe hem de dernek veya vakıf tüzüklerinde bir tampon işlev olarak yardımlaşma ve dayanışma zikredilir. Ancak bu amaçlar esas olmakla birlikte, daha önce hemşehri derneklerinin siyasetle ilişkisi bağlamında değinildiği üzere, bunlara yeni amaçlar veya işlevler eklenmiştir. Gurbetteki hemşehrilerine destek olmak ve kente tutunmalarını sağlamak, memleketteki hemşehrilerine hayatı kolaylaştıracak hizmetler götürmek gibi faaliyetler zamanla evrenini ve kitlesini genişletmiş ve aktifliklerine göre merkezi/yerel yönetimlerle, kamu kurumlarıyla ve hatta özel sektörle sıkı ilişkiler kurmuşlardır (Kurtoğlu, 2012). Hemşehri derneklerinin faaliyetlerini ve işlevlerini ele alan çalışmalarda, derneklerin tampon mekanizma olmaktan siyasal bir aktör olmasına doğru evrilen süreçler yoğun bir şekilde ele alınmış ve bu derneklerin kente uyum ve dayanışma fonksiyonları yanında siyasal bir aktör (Özdemir, 2013), baskı ve çıkar grubu ve kollamacılık/ayırımcılık ilişkilerinin merkezlerinden biri olduğu (Şenalp, 2013) yaygın bir kanaat olarak literatürde yerini almıştır. Buna ek olarak Ulaş Bayraktar'ın hemşehri derneklerinin formelleşmesi üzerine yaptığı çalışmada hemşehrilik bağının insanlar arasında oluşturduğu

¹² Hemşehri derneklerinin siyasetle kurduğu ilişkiyle beraber hızla gelişen patronaj ilişkileri literatürde karşılıklı çıkar alışverişine dayalı ilişki tarzına verilen genel addır. Nepotizm, kayırmacı ilişkiler, kollamacılık, kliyentalizm gibi kavramlarla da karşılanabilen patronaj ilişkileri, hemşehri derneklerinin siyasetle kurduğu ilişki bağlamında incelenmesi gereken önemli konulardan bir tanesidir. Bizim daha çok öne çıkardığımız kavram olan kliyentalizm, Eski Roma'da soylular ve plebler, Ortaçağ Avrupasında derebeyler ve serfler arasındaki ilişkiye kadar eskilere giden, çalışanlarla (client) patronlar arasında ekonomik ve dinsel bir bağ ile iç içe geçen ilişkilerle sağlanan ve *patronaj* ve *himaye* gibi terimlerle ifade edilen bir ilişki tarzıdır. Bu ilişki tarzı eşitsiz bir ilişki ve sömürge araçlarından birisiydi. Günümüzde ise, buradan mülhem olarak, ekonomik ve siyasal statü sahibi insanların, diğerleriyle kurduğu ve temelde pragmatist ve çıkar odaklı ilişki türüdür (Marshall, 1999, s.582)

güven duygusunun ticaret yapma kapasitesini artırdığını ve hemşehri derneklerinin bu noktada bir “kavşak” görevi üstlendiğini, bu durumun ise dernek üyeleri arasındaki ekonomik ilişkilere bir dinamizm kattığını ve buna bağlı olarak da hemşehrilerin ortak çıkarları doğrultusunda siyasetle olan ilişkilerin ivme kazandığı belirtilmiştir (Bayraktar, 2003).

Halk arasında “adamı olmak”, “torpil” veya “tanıdığın olacak” gibi ifadelerle yaşatılan kollamacılık/ayırımcılık ilişkilerinin sosyoloji literatüründeki karşılığı patronaj ilişkileri, kliyentalizm veya toplumsal sermaye olarak okunmaktadır. Kurtoğlu’na göre çift taraflı çıkar ilişkisine dayanan patronaj kalıpları kültürel veya toplumsal birçok tema aracılığıyla sürdürülebilir ve bunlar arasında hemşehrilik en yaygın temalardan birisidir (Kurtoğlu, 2012). Bu konuda ele alınan çoğu çalışma hemşehri derneklerinin dönüşümüne değinmiş, onların siyasal bir işlev üstlendiğini ve toplumda kayırmacı ilişkileri geliştirdiğini yazmış ve bu dönüşümün siyasal ve toplumsal sonuçları hususunda fikir birliği içindedir (Özdemir, 2013; Şenalp, 2013; Sönmez, 2010).

Hemşehri derneklerinin patronaj ilişkileri ve kliyentalizm bağlamında değerlendirilmesinde sosyoloji yazınında en önemli isimlerden birisi Ayşe Güneş Ayata’dır ve Ayata, düşük gelirli yerleşim bölgelerindeki topluluk bağlarının genelde yakın çevreyle sınırlı olduğunu, hemşehriliğin günlük yaşamı önemli ölçüde biçimlendirdiğini ancak siyasal otoriteyle ilişkilerin büyük ölçüde “kliyentalist” ilişkiler aracılığıyla yürütüldüğünü belirtir (Ayata, 1994). Ayata, Türkiye’deki patronaj ve kliyentalist ilişkileri dönemlendirme çalışmasıyla, ki bu alanda pek az çalışma vardır, bu dönüşümün analizini yapmış ve bu süreci dört evreye ayırmıştır. Buna göre tek parti döneminin başlangıcından çok partili hayatın başladığı 1946’ya kadar merkezi hükümetin modernleş(tir)me amacıyla giriştiği patronaj ilk evredir. Bu evrede modernleştirme projesini hayata geçirmeye çalışan ve halkla arasına mesafe koyan CHP elitlerinin girdikleri patronajın elitleri, yerel ileri gelenlerdir. Çok partili hayata geçişle başlayan ikinci evrede DP, kırsal kesimin oylarını seferber etmeyi amaçlayan ve yüz yüze ilişkilere dayanan siyasi patronaj kanallarını kurmuştur. 1960’ların ortasından itibaren kırdan kente göçün hacim kazanmasıyla kentlerde yoğunlaşan

nüfusun oylarının seferber edilmesini hedefleyen partiye bağlı patronajın yaygınlaştığı üçüncü evrede patronaj, CHP örneğinde olduğu gibi ideolojik eğilimler ve söylemlerle de bir araya getirilmiştir. 1980'lerden sonraki dönemi içeren dördüncü evrede patronaj, ANAP iktidarı ve siyaset yapma biçimiyle birlikte, yüz yüze ilişkilere dayanan siyasi patronajdan seçim bölgelerine para ve yatırım aktarmaya dayalı siyasal patronaj, baskın patronaj türü olmuştur.

Literatüre göre hemşehri derneklerinin patronaj ilişkilerini en aktif kullandığı alan siyasettir ancak bu tek taraflı bir ilişki değildir, karşılıklı “mübadele” (Kurtoğlu, 2012) biçiminde gerçekleşir. Kamu tercihi teorisi olarak ifade edilen bu yaklaşıma göre mübadelede yer alan aktörlerden siyasetçiler oy, bürokratlar itibar, seçmenler yarar ve baskı grupları ise rant beklerler. Böylelikle tümü hiçbir risk almadan kamusal mal ve hizmetlerle çıkarlarını azamileştirirler (Aktan, 1993). Derneklerin oy potansiyelini keşfeden siyasal aktörler, üyelerden oy vermelerini ve hatta oy toplamalarını¹³ talep etmişlerdir. Genellikle farklı partilere mensup siyasilerin bir araya geldikleri ve hemşehrilerinin sorunlarını çözmede yardımlaştıkları bir kurum haline gelen hemşehri derneklerinin zamanla siyasiler için potansiyel oy depoları haline geldiğini söyleyen Narı (1999) bu dönüşümü dile getirmiştir.

Literatürde değinilen başka bir husus ise yerel seçimlerle birlikte belediye meclislerine giren hemşehrilerdir. Hemşehri derneklerinin siyasetle ilişkisi bağlamında hemşehriliğin büyük şehirlerde yerel siyaseti ne kadar etkilediği zaten literatürün sıkça değindiği konulardan biridir. Ercan Akça tarafından 2012 yılında yapılan bir çalışmada İstanbul Büyükşehir Belediyesindeki meclis üyelerinin hemşehri dernekleriyle ilişkisi ve üyelerin derneklere yaptığı yardımlar ve destekler araştırılmıştır (Akça, 2012). Sonuç olarak Akça İstanbul, Bursa ve Kocaeli büyükşehir belediyelerindeki meclis üyelerinin hemşehri derneklerine üye olma oranlarını sırasıyla %63, %51 ve %58 olarak saptamıştır. Akça'ya (2012) göre;

13 Birçok örnekten birisi olarak; Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül hemşehrileri olmadıği halde Tokat Dernekler Federasyonu'nun (TOKDEF) Şube açılışına katılmış ve üyelerin her birinden 2014 seçimlerinde hem oylarını hem de dörder tane ödünç oy bulmalarını istemiştir. Bkz.: Aybakan, Yunus, “TOKDEF büyümeye devam ediyor”, Memleketim Tokat Gazetesi, Sayı: 79, Yıl: 8, Mayıs 2013.

“...siyasi partilerde, mecliste veya hükümette bir hemşehrinin olması iktidar sahibi bir kişiye, hemşehrilik temelinde ulaşabilmek anlamına gelir. Kişisel olarak karşılaşılan sorunlar, iktidar sahibi olan bu kişinin kendisinin alacağı veya başkalarını etkilemek suretiyle aldıracağı bir kararlar sorunların çözümüne ve kaynakların kişilerin yararına dağıtımına aracı olacaktır. Bu mutad patronaj ilişkisi anlamına gelir.” (s. 75)

Bunlara ek olarak literatüre göre hemşehri dernekleri kollamacılık/ayırımcılık ve patronaj ilişkilerine sadece siyasi perspektiften bakmamış; hemşehrilerinin iş bulma, evlenme, ev alma, tayin işleri, randevu alma gibi gündelik işlerinden birçoğunda rol almasını da ele almıştır. Özellikle iş bulma, tayin olma gibi önemli meselelerde dernekler, hemşehrilerine “referans” olma yoluyla “adam” bulmuşlardır (Özdemir, 2014; Şenalp, 2013; Kurtoglu, 2012).

Sonuç olarak Türkiye’nin son yıllarda geçirdiği toplumsal süreçler neticesinde dayanışma, yardımlaşma ve kente uyum gayeleriyle ortaya çıkan hemşehri dernekleri siyasi bir kimliğe bürünmüş, patronaj ve çıkar ilişkilerinin cereyan ettiği kurumlardan birisi olduğuna literatürde sıklıkla yer verilmiştir. Toplumun gidecek siyasallaşmasıyla birlikte yakın ilişkileri sürdürmenin en kolay ve yaygın temalarından olan hemşehriliğin önce siyasi bir kimliğe büründüğü ve ardından patronaj ilişkilerinin taşıyıcısı konumuna geldiği iddia edilmiştir. İktidar çevreleriyle güçlü ilişkiler kuran hemşehri dernekleri üyeleri, hemşehrilerinin ve derneklerinin çıkarları için siyasal aktörleri desteklemiş ve iktidarlara patronaj/kliyalist ilişkilerini geliştirmişlerdir. Bu anlamda gelinen noktada hemşehri derneğine üye olmak artık çıkar ilişkileri açısından kayda değer görüldüğü için bu konuyu ele alan birçok çalışma hemşehri derneklerinin patronaj kalıpları içerisinde nasıl işlevsel hale geldiğini incelemiştir.

Sivil Katılım

Hemşehri dernekleri literatüründe örgütlenme pratikleri ve sivil katılım konusu da anlamlı düzeyde işlenmiştir. İncelenen çalışmalarda hemşehri dernekleri genel olarak bir sivil toplum kuruluşu olarak ele alınmakla birlikte bu dernekleri yardım dernekleri kategorisinde ele alan çalışmalar da (Tuncel, 1998) bulunmaktadır.

Literatürde, özellikle sivil katılım konusuna değinildiğinde, hemşehri derneklerinin bir sivil toplum kuruluşu olduğu nedenleri açıklanarak belirtilmiş ya da bunun nedenleri açıklanmaksızın bu dernekler doğrudan sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilmiştir.¹⁴ Bunun yanında sivil katılım konusunu hemşehri derneklerindeki üye katılım yapıları üzerinden ele alan çalışmalar da (Terzi ve Koçak, 2014; Yavuzer, 2016; İnat, 2006; Çaymaz, 2005; Tekşen, 2003) mevcuttur. Sivil Toplum Kuruluşları İçin Teknik Destek TAC-SO Bölge Ofisi tarafından yayınlanan STK'lar ve Sivil Katılım rehberinde sivil katılım, yerel toplulukları “pasif siyasi” gözlemcilerden toplumun gelişimine aktif olarak katılan kişilere dönüştüren bir olgu olarak ele alınmış, yurttaşların karar alma sürecine katılmasının, yurttaşların örgütlü bir şekilde yerel toplulukların sorunlarını tanıması ve bunların çözümüne yönelik önerilerde bulunması anlamına geleceği belirtilmiştir. Hemşehri dernekleri literatürü incelendiğinde sivil katılım konusunun hemşehri dernekleri özelinde incelendiğine rastlanmamıştır. Sivil toplum kavramı açıklanırken sivil katılım veya üye katılımı konusuna değinilmiş, katılım veya siyasal katılım alt başlıkları üzerinden ele alınmıştır.

Yavuzer (2016) sivil toplum kuruluşlarının devlet ve toplum arasında bir sivil alanı oluşturduklarını ve sivil toplumun bileşenleriyle ilk başta devlet dışı faaliyetlerde çalışan ve bu faaliyetler kapsamında devlet kurumları üzerinde baskı ve denetim uygulayarak salt kimliklerini koruyan, dönüştüren kurumların bir bütünü olarak görüldüğünü belirtmektedir. Bununla birlikte “bu türden derneklerin henüz kuramsal çerçevede anladığımız biçimiyle sivil toplum kuruluşu (STK) ve onu oluşturan toplumsal bilinç açısından etkin olmayıp bu durum, dernekler açısından faaliyetlerini geniş bir toplumsal kitleye yaymak bakımından bir dezavantaj oluştururken “alt-birlik” olmaları bakımından bir avantaj olarak da değerlendirilebileceği” (Yavuzer, 2016, s. 3) belirtilmiştir.

Hemşehri derneklerini sivil toplum kuruluşu kabulüyle ele alan çalışmalarda şu ortak nokta tespit edilmiştir: Hemşehri derneklerinin, hemşehrilerin kente uyum süreçlerinde yardımlaşma/

¹⁴ Hemşehri derneklerini sivil toplum kuruluşu olarak kabul eden metinler: Bayraktar, 2003; Akça, 2012; Yavuzer, 2016; Köse, 2008; Akpınar, 2013.

dayanışma ve memleketlerinin kültürünü metropolde de yaşatmanın dışında bir başka misyonu daha vardır. Hemşehri dernekleri, bir sivil toplum kuruluşu olarak ele alındığında dernek bünyesinde toplanan hemşehrilerin sesini üst mercilere iletmeye yarayan bir kurum olarak karşımıza çıkar. Bir başka deyişle başlangıçta göçle birlikte ortaya çıkan süreçte kente uyum ve dayanışma amacıyla ortaya çıkan bu dernekler zaman içinde yerel siyasete katılımı sağlama, kentte etkin bir *baskı grubu* haline gelme, üst düzey siyasi ve idari kademelerde bulunabilme (Özdemir, 2013; Akça, 2012; Köse, 2008) gibi amaçlara da yönelebilmektedir.

Enformel olan hemşehri dayanışmasının formalleşerek hemşehri derneklerine dönüşmesini konu alan bir çalışmada ise hemşehri derneklerinin sivil katılım açısından önemine değinilmiş, bu tür meşru katılım kanallarının yaratılmasının hem hemşehri topluluklarının yaşadıkları yerlere ilişkin aidiyet bağlarını güçlendirip geride bırakılan memlekettten öte şu anda yaşadıkları yerdeki diğer sakinlerle hemşehrilik ilişkilerinin kurulmasını sağlayacağı hem de bu topluluklara meşru siyaset yapma imkanı yaratarak Türk siyasi hayatında hâlâ etkisini koruyan patronaj ilişkilerinin yerine demokratik katılım süreçlerinin işlev kazanabilmesini mümkün kılacağı (Bayraktar, 2003, s.16) belirtilmiştir.

Hemşehri derneklerindeki üye katılım yapısı da yine literatürde yer bulmuştur. Katılım yapısını ele alan metinlerde eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve meslek, yaş ve kuşak gibi etkenler değerlendirmeye alınmıştır. Bu değerlendirmelere bakıldığında da çoğunlukla ortak bir kaniya varıldığı görülmekle birlikte önceki çalışmalardaki sonucun aksini iddia eden çalışmalar da olmuştur. Çalışmalarda derneklere katılımda üyelerin yaşının önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir. Memleketlerinden kente göç eden bireylerden ikinci ve üçüncü kuşağın memleket özleminin birinci kuşaktakilerden daha az olduğu, dolayısıyla aidiyetin alt kuşaklarda azaldığı ve bunun bir etkisi olarak da hemşehri derneklerine ilginin birinci kuşak kadar olmadığı (Terzi ve Koçak, 2014) ve gençlerin derneklere katılım seviyesinin daha düşük olduğu (Yavuzer, 2016) konuyu ele alan çalışmalarda belirtilmiştir. Yine bir çalışmanın çıktısında hemşehri derneklerine kadın üye katılımının erkek üyelere göre daha az olduğu tespit edilip bunun olumsuz bir etki oluşturduğu sonucuna

(Yavuzer, 2016) varılmıştır. Katılım yapısıyla ilgili ele alınan bir diğer özellik de dernek üyeliğinde üyelerin eğitim düzeyinin etkisi olmuştur. Üye katılım yapısına değinen çalışmalarda ekonomik nedenlerden dolayı göç etmiş olan insanlar için hemşehri dernekleri önemliyken; iyi eğitim düzeyine ve iyi bir işe sahip olan insanlar için hemşehri derneklerinin, diğer kesime oranla daha az önem arz ettiği (Çaymaz, 2005) maddi durumu iyi olmayan, iş arayan, sıkıntılarına çözüm bulabilmek için yardıma muhtaç olan, özellikle kentte yeni gelmiş insanların, hemşehri derneklerine daha çok ihtiyaç duyduğu (Terzi ve Koçak, 2014) ve eğitim düzeyinin yüksekliğinin hemşehrilik dayanışmasını azaltan bir faktör olduğu (Tekşen, 2003) yönünde benzer bir sonuca ulaşıldığı gözlemlenmiştir. Bu çıkarımın aksini iddia eden bir çalışmada ise eğitim seviyesi düştükçe hemşehri derneklerine üyeliğin azalmakta olduğu belirtilmiş, eğitim seviyesi düşük kişilerin hemşehri derneklerine, derneğin lokalini kullanmak amacıyla üye olduğu, dernek etkinliklerine katılımlarının düşük olduğu (İnat, 2006) yönünde bir sonuca ulaşılmıştır.

Hemşehri derneklerinin amaçlarından biri olarak bahsedilen baskı grubu niteliğine ise literatürde çok fazla yer verilmemekle birlikte birkaç çalışma mevcuttur. Aksoy'un tanımlamasına göre "Baskı grupları ortak çıkarları etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasi ve idari otorite üzerinde etki yapmaya çalışan örgütlü ve bilinçli gruplardır" (2008, s. 14). Betimsel bir alan araştırması ile hemşehri derneklerinin baskı grubu niteliği taşıdığı tezini ortaya koyan Özdemir'in (2014) de bu alanda önemli bir çalışması mevcuttur. Hemşehri derneklerinin baskı grubu niteliği olduğu varsayımıyla hareket eden Özdemir, İstanbul ve Ankara'daki hemşehri dernekleri üzerinden yürüttüğü çalışmasının sonucunda varsayımını destekleyen verilere ulaştığını belirtmiştir. Böylelikle, çalışmasında hemşehri derneklerinin günümüz demokratik yaşamının önemli bir aktörü olarak algılandığı sonucuna varmıştır.

Dayanışma ve Sosyal Sermaye

Türkiye'de hemşehri derneklerinin gelişim sürecine bakıldığında zaman zaman erken dönem göçmenlerinin bir aradalığını sağlayacak olan kurumsal yapılar (dayanışma dernekleri) görülmemektedir. Ancak daha sonra yeni gelen (1980-90 sonrası) göçmenlerin ekono-

mik (barınma, iş bulma, ayni ve maddi destek vb.) ve sosyo-kültürel dayanışma ilişkisi geliştirdiği söylenebilir. Literatürde çalışılan hemşehri derneklerinin de başlangıçtaki işlevi, kırsaldan kente gelen göçmenleri karşılamayı içeren bir dayanışma şeklindedir. Hemşehri derneklerinin bu “dayanışma” süreci literatürde genel olarak ekonomik, sosyal-kültürel ve cemaatsel işlevler üst başlıklarında toplanabilmektedir. Bu bölüm hemşehri dernekleri literatüründeki dayanışma rollerini kategorik olarak sınıflandırmaya ve dayanışmanın hemşehri derneklerinin dönüşümü olan etkisine odaklanmaktadır.

Literatürde dayanışma kavramının açıklanmasına ilişkin doğrudan anlatıma yeterince rastlanılmamaktadır. Dayanışma kavramına ilişkin Tuncel (1998)’in açıklaması ve Türk Dil Kurumu sözlüğünde yer alan dayanışma kelimesi, bir toplumdaki kişilerin duygu düşünce ve eylem birliği içinde birbirlerine karşılıklı bağlanması şeklindedir (Tuncel, 1998; TDK, 2019). Hemşehri derneklerinin dayanışma ekseninde literatürdeki konumunu bakıldığında Sönmez (2010)’in hemşehri derneklerinin toplumsal fayda sağlayıcı bir unsur olduğu, kent yaşamındaki maddi-manevi eksikliği gidermesi yönündeki açıklamaları görülmektedir.¹⁵

Literatürde dayanışmayı Tönnies’in cemaat (gemeinschaft) kavramı ile ilişkilendiren, bunu cemaatsel ilişkilerden doğan bir sonuç olarak gören çalışmalar (Akça, 2012; Özkiraz ve Acungil, 2012; Uzun, 2013) bulunmaktadır. Özellikle Özkiraz ve Acungil (2012) ile Uzun (2012)’un yaptığı araştırmalar cemaatsel ilişkilerin kent içinde dayanışma pratiklerini barındırarak yeniden kurulduğu üzerinedir. Göçün asıl etkisini kırsaldaki imkanların yetersiz olması ile ilişkilendiren Özkiraz ve Acungil (2012)’in çalışmasında bu göçün hızlanması ya da sürecin sancısız geçmesinin sebebi, dayanışma örüntüsünde gizlidir. Bu dayanışma ise kentsel bir form olarak karşımıza çıkan dernekleşme ile olabilmektedir. İncelenen makaleler daha çok ekonomik işlevleri üzerinden ele alınan dayanışma kavra-

15 “Kırsal alanda geniş ailenin sağladığı bireysel ve toplumsal maddi-manevi faydalar, kent yaşamında yerini bir boşluğa bırakmıştır. Ortaya çıkan bu boşluk, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı amaç edinmiş olan gönüllü kuruluşlar ile doldurulmaya çalışılmıştır.” (Sönmez, 2010, s. 108).

mi iş bulma, barınma (Altıparmak, 2015; Özkiraz ve Acungil, 2012; Köse, 2008) gibi mekanizmalar ile ilişkilendirilmektedir.

Farklı şehirlerde (İzmir, Bilecik, Ankara vb.) yapılan çalışmalara (Öksüz, 2018; Altan ve Gümüş, 2010) bakıldığında benzer dayanışma örüntüsü belirmektedir. Derneklerin ekonomik dayanışma rolünün yapılan araştırmalarda birincil işlevi oluşturduğu görülmektedir ancak “birincil işlev” kavramının çalışmalarda doğrudan ifade edilmemiş olması bir eksiklik olarak söylenebilir.

Yakın zamanda yayımlanan bazı çalışmalar (Akgiş ve Karakaş, 2018) son dönem tartışmalarının yönüne ilişkin ışık tutmaktadır. Bu örüntünün içindeki faaliyetlerde ortak havuz yöntemiyle dernek üyeleri arasında yardımlaşma, dayanışma görülmektedir.¹⁶ Hemşehrilik ilişkileri ile iş ve barınma ihtiyaçlarının kolaylıkla sağlandığına vurgu yapan çalışmalardan Köse (2008)’nin çalışmasında ekonomik temelli bir dayanışma temellendirilmektedir. Belirli mesleklerde yoğunlaşma oluşmasının ekonomik dayanışma ile oluştuğunu söylemesi, çalışmayı diğerlerinden farklılaştırmakta ve önemli bir tespiti literatüre sunmaktadır.¹⁷ Meslek kollarında kümelenme hakkında kapsamlı bir çalışma olarak ise Gültekin (2014)’in doktora tezi gösterilebilir.¹⁸

Literatür içinde dayanışma örüntüsü, maddi/ekonomik temelli olarak çalışılmasının yanı sıra sosyal ve kültürel işlevleri (Öksüz, 2018; Adıgüzel, 2012; Aktaş vd. 2012) üzerinden de ele alınmaktadır. Bu anlamda Adıgüzel’in (2012) Esenler özelinde yaptığı

¹⁶ “Dernek havuz gibi. Acil bir durumda, cenazede, ihtiyaç sahibi bir yakının varsa böyle durumlarda yardımcı oluyor. Mesela son toplantıda ihtiyaç sahibi biri geldi. Kaza yapmış, bir kolunu, bir bacağı kaybetmiş. Hemen ona yardım için belli bir miktar para toplandı” (Akgiş ve Karakaş, 2018, s. 28).

¹⁷ “Kent’in yeni sakinleri için kendilerinden önce gelmiş hemşehrilerin yoğunlaştığı alanlarda iş bulmak ve iş kurmak daha kolaydır. Böylece belirli bölgeden gelenlerin aynı çevrede yerleşmeleri ve belirli iş kollarında yoğunlaşmaları -İzmir’deki baharatçıların ve kahvecilerin hemen hepsinin Konyalı olması gibi- bir sonuç ortaya çıkmaktadır.” (Köse, 2008, s. 229).

¹⁸ “Denizli kenti başta tekstil iş kolu olmak üzere sanayinin diğer kollarında da ayırt edici bir sermaye hacmi ve yoğunluğuyla öne çıkan aile firmalarını doğurmuştur. Son yıllarda İstanbul Sanayi Odası’nın açıkladığı sıralamalarda, tekstil iş kolunda ilk 1000’e giren firmaların çoğunun Babadağ kökenli firmalar olması tesadüf değildir.” (Gültekin, 2014, s. 1)

çalışma güncel olması ile birlikte kapsam ve analiz bakımından literatürdeki çalışmalardan farklılaşmaktadır.¹⁹ Dayanışmanın aynı zamanda hemşehrileri belli bölgelerde topladığını da anlatan yazar, Esenler özelinde bunun belirgin biçimde gerçekleştiğini anlatır. Kurulan bu dernekler ile birlikte yeni gelenlerin kollanıp korunmasına yönelik birçok faaliyetin de yapıldığı görülmektedir.²⁰

Hemşehri derneklerinin kültürel devamlılık adına dayanışmayı geliştirmesi de derneklerin çok yönlü işlevlerinden birisidir. Bu kültürel devamlılığa literatürde sıklıkla rastlanmaktadır. Bu anlamda yapılan faaliyetler “ramazan ayında erzak yardımı, orta ve yüksek öğretimde okuyan çocuk ve gençlere burs verilmesi, basım-yayın faaliyetleri ile kamuoyuna yönelik olarak kitap, broşür ve dergi çıkararak hemşehrilerinin problemlerini kamuoyu gündemine getirme çalışmaları olarak sıralanabilir.” (Köse, 2008, s. 229). Kente yeni gelenler dayanışma mekanizması olarak hemşehri dernekleri vasıtasıyla yabancılık çekmemektedir. Aytaç (2005)’ın çalışması kahvehanelerin de bir hemşehri derneği işlevi gösterdiğini ve bu yabancılık hissinin ortadan kaldıracı etkisi olduğunu anlatması bakımından önemlidir.

Dayanışmanın bir ağ bağlantısı oluşturduğuna ve bu bağlantının zincirleme göçü beraberinde getirdiğine, yeni geleceklere ise bu ilk gelen kişilerin kılavuzluk yapacağına ilişkin anlatı literatürde dikkat çekmektedir: Adıgüzel’in 2012’de yapmış olduğu çalışması ile birlikte yakın zamanda yayınlanan Öksüz (2018)’ün çalışması bu anlatıya örnek teşkil etmektedir.

Kentlerde birikmeye başlayan nüfus, insan ilişkilerini de etkilemektedir. Çünkü kırsal alandaki insan ilişkilerinde dayanışma,

¹⁹ Adıgüzel’in önemli tespitlerinden birisi ise dayanışmanın bir ötekileştirme biçimi şeklinde başat olduğu ancak bu, bir anlamda da öteki/yabancıdan korunma olarak kalkan olduğu yönündedir: “Kırsal kesimden İstanbul’a gelenler, şehirdeki ‘öteki’lere karşı bir savunma refleksi olarak bir araya gelerek yörelerinin ‘yardımlaşma ve dayanışma derneklerini’ kurmaktadır. Bu derneğe üye olmak yeni kentliler için, bir anlamda ötekilerden olmamak demektir.” (Adıgüzel, 2012, s. 201). “Yabancı bir yerde, aynı yöreden gelen bireyler arasındaki dayanışma duygusu, ‘öteki’ karşısında daha da yükselir. Köyde ve kırsalda akrabalar arasındaki enformel ilişki, kentlere gelindiğinde hemşehrilik ilişkilerine doğru genişler” (Adıgüzel, 2012, s. 202).

²⁰ “Dernekler düğün, nişan, sünnet ve cenazelerde organizasyon ve iletişim kurma olarak görev yapmaktadır.” (Öksüz, 2018).

güven gibi birincil ilişkiler söz konusu iken kentsel alandaki insan ilişkileri ikincil ilişkiler ile şekillenmektedir. Söz konusu bu fark, kente yeni gelen insanları dayanışma, birlik ve beraberlik arayışına sevk etmektedir. Bu noktada devreye hemşehri dernekleri girmektedir. Hemşehri dernekleri literatüründe bu derneklerin ortaya çıktığı tarihlerden itibaren süreç içerisinde değişim/dönüşüm yaşadığı birçok çalışmada doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ifade edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu derneklerin geçirdiği dönüşümü anlamak ve anlamlandırmak için bu konu önem arz etmektedir. İncelenen kaynaklarda dayanışmanın dönüşümüne ilişkin önemli veriler sunan çalışmalar (Uzun, 2013; Adıgüzel, 2012; Köse, 2008) bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda dayanışma kavramı ve süreci 80 darbesinden sonraki kentlerde göçü ve hemşehriliği oluşturan bir itki unsuru olarak yorumlanmaktadır. Bu anlamda Köse'nin (2008) makalesi dayanışma ve hemşehrilik ilişkisinde sürece odaklanması sebebiyle diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Dernekler hayatta kalma bağlamında başlangıçta iş bulma, barınma gibi talepleri karşılamaktadır. Bu dayanışma örüntüsü ilk göçlerde olduğu gibi sadece temel işlevleri yerine getirmek şeklinden uzaklaşarak temel işlevlerle birlikte çeşitli rol ve anlamlar kazanmıştır. Hemşehri dayanışması ile oluşan dernekleşmenin bir zaman sonra siyasallaşması ya da çıkar grubuna dönüşmesine vurgu yapan makalelerde (Köse, 2008; İnat, 2006) dayanışma ilişkilerinin zamanla güç ve patronaj ilişkisini doğurduğu anlatılmaktadır. Ayrıca kente yeni gelen bireyin sosyal uyumu ile birlikte onun siyasi davranışı ya da örgütlenmesindeki etkisi de dayanışma örüntüsü üzerinden okunmaktadır.

Bilindiği üzere hemşehri dernekleri kırdan kente göç sonucunda kentlerde ortaya çıkan yapılanmalardır. Dolayısıyla hemşehri derneklerinin kentsel ve kırsal rollerinden bahsetme ihtiyacı doğmaktadır. Literatürdeki çalışmalardan hareketle hemşehri derneklerinin kentsel rolleri yoğun bir şekilde tartışılmış, kırsal rolleri üzerinde çok fazla durulmamıştır. Genel olarak çalışmalarda derneklerin kentsel rolleri iş arayanlara iş bulma, üyelerin birbirlerine maddi konuda yardımcı olma, sosyal-kültürel geziler düzenleme hatta bürokraside yükselmek isteyenlere bu imkanı sağlama sayılabilir. Kırsal rollerine bakıldığında ise “1980 öncesi kurulan hemşehri dernekleri kırsal alanın yaşam standardı ile ilgili daha fazla faaliyette bulunmuştur” (Aktaş, 2012, s. 101) “Özellikle 1980’lerin

ortalarından itibaren birçok köye elektrik, su gibi hizmetler hemşehri dernekleri aracılığıyla götürülmüştür. Yine hemşehrilerine burs verme, yarı veya tam zamanlı istihdam sağlama, sağlık taraması yaptırmaya gibi birçok alanda faaliyet yürütebilecek bir aktifliğe ulaşmışlardır” (Özdemir, 2013, s. 950). Fark edileceği üzere Aktaş, 1980 yılı öncesinde hemşehri derneklerinin kırsal faaliyetlere ağırlık verdiğini Özdemir ise bu faaliyetlerin 80’lerin ortalarından itibaren başladığı yönündeki ifadeleri tezatlık barındırmaktadır.

Başlangıçtaki işlevinin değişimine odaklanarak hemşehriler arasındaki dayanışmanın ayrıştırıcı, ötekileştirici ve bununla birlikte *kollamacı*²¹ bir ilişki sunduğunu anlatan çalışmaların (Özbay, 2014; Adıgüzel, 2012) yanı sıra bu ilişki biçiminin yabancından *korunma* işlevi (Adıgüzel, 2012) sağladığı da görülmektedir.²² Böylelikle kent içinde bir araya gelen bireylerin oluşturdukları dayanışma duygusu “öteki” karşısında daha da artmaktadır.

Literatürde derneklerin faaliyet alanlarına ilişkin veri sunan makaleler (Öksüz, 2018; Akaslan, 2003; Tuncel, 1998) bulunmaktadır. Bunlardan Akaslan’ın araştırmasının 2003 yılına ait olmasına rağmen halen önemini koruyabilen bir çalışma olduğu söylenebilir. Dayanışma faaliyetlerini derleyen Akaslan, Ümraniye özelinde hemşehri derneklerinin faaliyetlerine ilişkin mülakat verilerini sistematik biçimde çalışmasına aktarmıştır. Bu faaliyetlerin dayanışma kavramı ekseninde alt başlıklar ile birlikte ele alınmış olması çalışmayı önemli kılmakta ancak mülakat verilerinin aktarımında yöntemsel olarak eksiklikler bulunmaktadır. Mülakat yapılan kişilerin sözlerine yeterli düzeyde yer verilmemiş olması, ilişkile-

²¹ Özbay (2014) dayanışma ilişkilerinde süreç olarak gelişen kollamacılık terimini kullanan yazardır. Onun şu ifadeleri bu ilişkiyi anlamak açısından önemlidir: “Çünkü aidiyet ya da mensubiyet aynı zamanda başka bir yere ait olmamak anlamı da taşır. Bu bağlamda bazen hemşehrilik kollamacılık olarak adlandırılan bir ayrıştırıcı unsur da olabilmektedir. ‘Biz ve diğerleri’ ya da ‘biz ve onlar’ bir ayrışmayı da vurgulamaktadır. Bir yanıyla da hemşehrilik, bir ‘aidiyet duygusu’ paylaşmaktır çünkü. Bir yere ait olma hissi, bireylerin özellikle büyük şehirlere tutunabilmelerinde daha da büyük ve önemli işlevler yüklenmektedir.” (Özbay, 2014, s. 100).

²² “Kırsal kesimden İstanbul’a gelenler, şehirdeki ‘öteki’lere karşı bir savunma refleksi olarak bir araya gelerek yörelerinin ‘yardımlaşma ve dayanışma derneklerini’ kurmaktadır. Bu derneğe üye olmak yeni kentliler için, bir anlamda ötekilerden olmamak demektir.” (Adıgüzel, 2012, s. 201).

rin zayıf kurulmuş olması gibi. Ancak bunlara rağmen derneklerin ayrı ve üst başlıklar ile (dini, milli, sosyal, ekonomik dayanışma vb.) bağlamsal bir çerçeve ile incelenmesi, hemşehri derneklerinin faaliyet alanlarına yönelik çalışma yapacak akademisyenlere kaynaklık edebilecektir.²³

Hemşehrilik özelinde bağları *koruyan* bir kavram olarak sosyal sermaye, akrabalık ve hemşehri ilişki kanallarını oluşturmaktadır. Hemşehrilik bağlamında ele aldığımız sosyal sermaye, “bireyler arası güven, duygusal birliktelikler, gönüllü davranışlar, günlük sosyal bağlar ve komşuluk ilişkilerinde işlerlik” (Demir, 2016, s. 33) sağlamaktadır. Bu anlamda Demir (2016) ve Gültekin (2014)’in çalışmaları literatürde önemli bir konumdur. Özellikle Demir’in tezi sosyal sermaye üzerinden hemşehrilik ilişkisini anlamaya yönelik olması yönüyle ayrışan bir çalışmadır. Kırdan kente göçün sosyal sermayede bir değişim olgusu oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu değişimi olumlu ve olumsuz yönleri ile incelemektedir. Bunlarla birlikte Gültekin (2014)’in doktora çalışması da sosyal sermayenin meslek kollarının oluşmasındaki önemini anlatması bakımından dikkat çekicidir. Sosyal sermaye kavramı literatürdeki çalışmalarda şu dört isim üzerinden ele alınmaktadır: Pierre Bourdieu, James Coleman, Gary Becker ve Robert Putnam. Özellikle Demir (2016)’in çalışması sosyal sermaye ile hemşehri derneklerini ilişkilendirme- de diğer çalışmalar arasında en dikkat çekenidir.

Yapılan çalışmalarda Türkiye’deki hemşehrilerin hemşehri dernekleri üzerinden dayanışma gelişim seyrine bakılacak olursa başlangıç olarak ekonomik sebeplerin (barınma, iş bulma vb.) etkin olduğu görülmektedir. Yeni gelen göçmenin yabancılık çekmemesi adına hemşehriler arasında yapılan dayanışma süreci, göçün hızlanması ve göç edilen alanların da belirli doygunluğa ulaşması ile birlikte farklı boyutlar kazanmıştır. Literatürde ağırlıklı olarak ekonomik temelli dayanışma faktörlere dikkat çekilirken öte yan-

²³ Faaliyet dökümüne ilişkin ikinci olarak Tuncel (1998)’in çalışması olarak öne çıkmaktadır. Çeşitli şehirlerde Malatya derneklerinin araştırılması ve faaliyet dökümleri yapılmıştır. 2000 öncesi döneme ait bu çalışmada Malatyalıların çeşitli illerdeki faaliyetlerine ait detaylı veri bulunmaktadır. Çıkış noktası iyi ancak kapsam niteliği yeteri düzeyde değildir. Ayrıca faaliyet dökümü şeklinde yapılmasından fazlası söylenmediği için istenilen verimliliği sunamadığı görülmektedir.

dan dayanışmanın sosyo-kültürel temelleri yeterince işlenmemiş olsa da bazı çalışmalar (Öksüz, 2018; Adıgüzel, 2012; Aktaş vd. 2012) beklenileni karşılar düzeydedir. Ayrıca farklı bir bağlama değinen Uzun (2013) kuşak geçişleri ile birlikte derneklerin fonksiyonlarının farklılaştığını anlatmaktadır.

Hemşehri derneklerinin dayanışma ekseninde kırsal kalkındırmaya yönelik ya da göç edilen mahallelerdeki eksiklikleri gidermeye yönelik bir dayanışma içinde oldukları görülmektedir. Ancak literatürde buna yeterince yer verilmemiştir. Hemşehri derneklerinin dini, kültürel ve iktisadi işlevlerinin yan sıra birincil ve ikincil işlev tanımlamaları yapılmamış ve bu bağlamda kategorizasyon eksikliği bulunmaktadır.

Cemaat Olarak Hemşehri Dernekleri

Hemşehri dernekleri hakkında literatür analiz edildiğinde belirginleşen başlıklardan biri de cemaat kavramıdır. Literatürde sıklıkla hemşehri derneklerinin nasıl bir cemaatsel örüntüye sahip olduğu, bir cemaat olup olmadığı tartışılmıştır. Bu bölümde hemşehri dernekleri literatüründe cemaat kavramının nasıl ele alındığı irdelenmektedir.

Hemşehri dernekleri çalışmalarının büyük bir kısmının “cemaat” kavramını tartışırken özellikle Tönnies’in cemaat/cemiyet ayrımından yararlandığı tespit edilmiştir. Kırdan kente göç eden hemşehriler literatürde kent-kır ikiliğini cemaat-cemiyet, modern-geleneksel, homojen-heterojen gibi kavramlarla değerlendirilmiştir (Tekşen, 2003). Bu kavramlardan en elverişli olanı Tönnies’in cemaat kavramı, daha geleneksel toplum modellerine kurgulanmış ve modernleştikçe cemaatin de işlevini yitireceği düşünülmüştür. Ancak yapılan çalışmalara bakıldığında hemşehrilik ilişkisinin niteliksel olarak cemaatsel bir ilişki biçimi olduğu ve cemaat kavramının farklı formlarla yeniden kendini ürettiği söylenebilmektedir. Araştırmalarda kentte hemşehri dernekleri vasıtasıyla oluşan cemaatsel ilişkilerin ortadan kalkmasını öngören düşüncelere karşın bugüne gelindiğinde cemaat kavramının dönüşümünden bahsetmenin zorunlu ve kaçınılmaz olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaların kavramsal tartışmalarında yararlandıkları diğer önemli isimler ise Bauman ve Maffesoli’dir. Onlar ise bu yeni örgütlenme

biçimlerini “postmodern kabileler” olarak tanımlamışlardır. Post-modern kuram, modern düşüncenin ortadan kaldırdığı birçok unsuru -cemaat, gelenek, milliyet- yeniden diriltmiştir. Buradan yola çıkarak hemşehri derneklerinin örgütlenme pratiklerinin “yeni kabilecilik” modelleri olarak görülebildiği söylenebilmektedir (Uzun, 2013). Köse (2008) farklı olarak bir cemaatsel örgütlenme şekli olarak hemşehriliği Anderson’ın “hayali cemaatler” kavramıyla birlikte düşünmüştür. Hayali cemaatte olduğu gibi ulus-devletlerde yaşayan insanların zihinlerinde kurdukları toplum temsiline, aynı yerden göçen insanların sadece bu referansla kurdukları hemşehrilik algısına benzer hayali bir ilişki biçimi olduğunu söylemiştir. Bununla beraber Külekçi (2011) ise hemşehri derneklerinin kültürel küreselleşmenin bir örneği olarak internet üzerinden de ağ kurarak yeni “sanal cemaatler” olabileceklerini ileri sürmüştür.

Kente yeni gelen göçmenler yaşadıkları kültürel şokunu atlatabilmek adına bazı mekanizmalar geliştirmiştir. Bu konuda önceden aşına oldukları örgütlenme pratiklerini, cemaat tipi dayanışmayı sürdürmektedirler. Bu bağlamda yeni kentlilerin cemaatleşme eğilimleri, eski kentlilerin kendilerine karşı bir tehdit algısı ile geliştirdikleri ötekileştirmeye yönelik tavırlara binaen başlatılan bir çeşit psikolojik direniş olarak kabul edilebilmektedir (Altındal, 2010). Kırsal bölgedeki cemaat yapısı, aynı zamanda büyük bir yardımlaşma ve dayanışma ağı da sağlamaktadır. Toplumsal örgütlenme; dayanışma ve güvene, karşılıklı yükümlülükler ve sorumluluklara bağlı ilişkilere -yani cemaat tarzı ilişkilere- dayanmaktadır. Kent ise ikincil ilişkilerin yoğun yaşandığı ve dayanışmanın azaldığı bir yerdir. Hemşehri birlikleri, ayakta kalmak ve kente tutunabilme pratiği olarak bir dayanışma derneğidir. Göçmenlerin kentte bilmedikleri yapı karşısında devam edebilmek için en uygun ve en az maliyetli destek unsurları kendilerinden önce kente göç eden hemşehrileridir. Bu yüzden hemşehri dernekleri göçmenlerin oluşturdukları ilk örgütlü yapıdır (Özgiraz ve Acungil, 2012). Bu kurumlar kentte adaptasyonu sağlayarak göçmenlerin kendilerini güçsüz ve yalnız hissetmelerine engel olarak bir toplumsal bütünleşme sağlamaktadır. Hemşehri dernekleri önceki başlıklarda ele alındığı üzere Kıray’ın tampon mekanizma görevini de üstlenmektedir (Kurtoğlu, 2005). Kentle bütünleşmek açısından bir ara-tampon mekanizma işlevi gördüğü belirtilebilmektedir (Altay ve Gümüş, 2010).

Kente gelen göçmenler ne kendi kültürlerini taşıyabilmekte ne de kentin kültürüne kolayca adapte olabilmektedir. Bu ikisinin arasında geleneksel, kentin içinde sıkışmış bir gecekondu kültürü ortaya çıkmaktadır. Bu ise hemşehrilik gibi yeni bir sosyal ilişki yapısını ortaya çıkarmaktadır. Ayata'ya göre ise hemşehrilik ilişkisi göçmenleri, kentte kendilerini anlamlı kılacak, aidiyet duygusu kazandırarak ve kente uyumda önemli işlevler yerine getirecek grupla bütünleştirmiş ve adeta kentsel bir cemaat ruhu geliştirmiştir (Ayata, 1991). Ancak cemaat ilişkilerinin yaratmış olduğu “hemşehri” kimliği modern ulus devletin yurttaş kimliği ile çelişmekte, kentteki göçmenin aidiyet hissini ve sorumluluğunu esas olarak hemşehrilik belirlemektedir. Küreselleşme sürecinde farklılıklar içinde kimliklerin de belirsizleştiği postmodern toplumda hemşehri dernekleri, kimliğin yeniden üretildiği bir kurum vazifesi görmektedir (Şahin, 2015). Sarıbay'a (1994) göre de cemaat ilişkilerinin oluşturduğu “hemşehri kimliği” göçmenin aidiyet duygusunu ve sorumluluğunu esas olarak belirlemekte ve bu durum, ulus devletin yurttaş kimliği ile çelişmektedir. Bu nedenle hemşehri kimliği, yeni kentli bireylerin kentli bir yurttaş olma ve demokratik özne konumuna gelme yolunda engel bir potansiyel taşımaktadır. İnata (2006) cemaat tipi toplumsal yapıların, kent yaşamı içinde kendisini sivil toplum örgütleri ile devam ettireceğini ve bireysel iradenin söz konusu olduğu tüm örgütlenme biçimlerinin, dini cemaatler de dahil sivil toplum kuruluşu olduğunu savunmaktadır.

Bazı çalışmalarda hemşehri derneklerinin cemaat formunu sürdürmesinin olumsuz yönleri olduğu da tespit edilmiştir. Çaymaz'a göre (2005) hemşehri dernekleri beraberlik vurgusu yap-sa da sahip olduğu üye profili ve ilişki biçiminin cemaat türünde olmasından dolayı demokratik ve katılımcı bir sivil toplum kuruluşu olamayacaktır. Bir başka çalışmada ise göçmenlerin kent hayatına adapte olmasını belirleyen önemli unsurlardan biri ailedir. Aile kırdan getirdiği cemaatsel ilişkileri sürdürmeye devam ederse aile bireylerinin kente adaptasyonu zayıflayacak, sadece aile içinde oluşan bir beraberlik ve birlik söz konusu olacaktır (Uzun, 2013). Böylelikle hemşehri derneklerine üye olan kişilerin kendi aralarında cemaat ilişkisi yaşamalarını ve kısmen kent ortamlarından soyutlandıklarını ve dernek üyeliğinin dolaylı da olsa kentle bütünleşmelerine engel olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Bir başka değerlendirme de ise toplumsal olarak dışlanan kentli yoksulların, kendilerini koruyacakları bir takım enformel stratejiler ve ilişkiler ürettiği belirtilmiştir. Bu ilişkiler çoğunlukla akrabalık ve hemşehrilik esaslıdır. Mekânsal olarak yoğunlaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan bu cemaat tipi toplumsal örgütlenme kimileri için adaptasyonu; sosyal, ekonomik ve kültürel korunmayı sağlarken kimileri içinde sosyal kontrol ve baskının, kente uyumun önünde bir engel olabilmektedir (Demir, 2016).

Hemşehri derneklerinin cemaatsel bir yapı olarak görülmesi hususunda ortak bir görüşe varıldığı görülse de neredeyse metinlerin tamamında yer alan bir karmaşayı da gözler önüne sermektedir. Bu karmaşa metinler arasında ve bazı metinlerin kendi içlerinde devam eden tanımsal farklılıklardır. Çalışmalarda zaman zaman hemşehri cemaatleri şeklinde bir tanımlama yapılırken aniden bu tanımlama hemşehri dernekleri, hemşehri cemiyetleri, hemşehri birlikleri şeklinde değişebilmektedir. Bu tanımsal farklılıkların nedenlerine dair bir açıklamanın olmaması çalışmaların önemli bir eksikliği olarak tespit edilmiştir. Diğer bir önemli karmaşa ise hemşehri dernekleri bünyesinde yer alan üyelerin lider olma süreçlerini anlatan metinlerde çıkar odaklı, patronaj ilişkilerini besleyen bir alan olarak sunulan hemşehri derneklerine ek olarak var olan başka bir hemşehri cemaatleri olgusunun belirginleşmesidir. İki grubun yarıştığı bir toplumsal mekan olarak hemşehri derneklerinin resmedildiği görülmüştür. Bunun sonucu olarak hemşehri dernekleri ve hemşehri cemaatleri gibi iki farklı oluşumun ortaya çıktığı fakat bunun tam olarak nasıl birbirinden ayrıldığının açıklanmadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak hemşehri derneklerinin kentte yer alan yeni bir cemaat modeli olduğu fikrinin çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalar ışığında da hemşehri derneklerini bir hemşehri cemaatleri olarak görebilmek mümkündür.

Sonuç Yerine

Türkiye'deki kentleşme ve toplumsal değişim sürecinde en önemli meselelerden biri olan hemşehriliğin literatürde hangi temalar altında ve nasıl ele alındığına odaklanan bu çalışmanın temel amacı bu konudaki eğilimleri ortaya koyduktan sonra boşlukları tespit etmektir. Türkiye'de birçok konuda olduğu gibi ba-

zen yüceltilen bazen de adeta yerilen hemşehri derneklerinin bir toplumsal olgu olarak ele alınması ve anlaşılması gerekmektedir. Günümüz kentlerinde de varlıklarını sürdüren hemşehri derneklerinin toplumsal değişimde üstlenebilecekleri rollerin tartışmaya açılması önemlidir.

Hemşehri derneklerine ilişkin Türkçe literatürde yapılan taramalar bu alanda bazı temaların öne çıktığını göstermiştir. Literatürde hemşehri derneklerinin esas olarak Türkiye’de kentleşme ve kentlileşme tecrübesinin bir bileşeni olarak ele alındığı görülmüştür. Bu anlamda hemşehri dernekleri ele alınırken özellikle kentleşme ve kentlileşme sürecindeki işlevini vurgulayan tampon mekanizma kavramı öne çıkmaktadır. Daha açık bir ifadeyle literatürde hemşehri derneklerini kentleşme sürecinde ortaya çıkan toplumsal sorunların çözüme dayalı işlevler üstlenen *bir sonucu* olarak görme eğilimi hakimdir. Bu eğilimin hemen hemen tüm çalışmalarda tartışmasız bir ön kabul olduğu söylenebilir. Hemşehrilik temelinde inşa edilen bu toplumsal yapıların işlevlerini ele alan çalışmalar bir hayli fazladır ve dolayısıyla dayanışma ve sosyal sermaye örüntüleri hemşehri dernekleri literatürünün baskın temalarındandır.

Hemşehriliğin doğasında bulunan yerellik, kimlik meselesinin de literatürde önemli bir yer tutmasına neden olmuştur. Bu anlamda hemşehri derneklerinin kentin yeni sakinlerine bir kimlik kazandırdığı, ancak bununla beraber uzun vadede kentli kimliğinin oluşmasını engellediği/geciktirdiği görüşü dikkat çekmektedir. Nitekim bunu destekler şekilde literatürde hemşehri derneklerinin cemaatsel yapı sergilediği görüşü ön plandadır. Hemşehri derneklerinin hemşehrilik temeline dayanmasının yanı sıra dernek statüleri gereği sivil toplum örgütleri arasında yer almaları, sivil katılımı ve beraberinde -özellikle yerel olmak üzere- siyaset ile olan ilişkilerini öne çıkarmıştır. Nitekim literatürde toplumun siyasallaşmasının da etkisiyle hemşehri derneklerinin önce siyasi bir kimlik kazandığı ve ardından patronaj ilişkilerinin taşıyıcısı haline geldiği görüşü önemli bir yer tutmaktadır.

Hemşehri dernekleri literatürü her ne kadar zengin bir tema listesiyle ilişki kurmaya müsaade etse de çalışmaların hem nicelik hem de nitelik açısından oldukça kısıtlı bir tablo sunduğunu söy-

lemek gerekmektedir. Hemşehri dernekleri ile ilgili bilimsel yayın üretmenin ve böylece bu meseleyi literatüre uygun şekilde tartışabilmenin önündeki en büyük engellerden biri veri toplama süreciyle ilişkilidir. Hemşehri derneklerinin kuruldukları kente dair veriye ulaşılabilirken bu derneklerin hangi kenti temsil ettiklerine dair verilere ulaşılammamaktadır. Bu türden verilere ulaşıldığında daha doğru tespitler yapılabilecek ve daha iyi yerel politika önerileri geliştirilebilecektir. Ayrıca resmi istatistikler mevzuata göre varlığını sürdürebilen ve fakat faaliyette bulunmayan dernekleri de kapsadığından hemşehri derneklerinin mevcut konumu hakkında sınırlı bir bilgi elde edilebilmektedir. Hemşehri derneklerinin sayılarının bu denli fazla olması her birinin gerçekten faal oldukları ve yaptırım gücüne sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda öncelikle hemşehri derneklerine yönelik daha *kapsayıcı ve tutarlı verilere* ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Hemşehri dernekleri literatürüne ilişkin bir başka boşluk, mevcut çalışmaların ampirik araştırma bulgularına yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye kentleşme deneyime özgü bir unsur olarak hemşehri derneklerine yönelik kuramsal tartışmaların eksikliği açıktır. Hemşehri derneklerinin hem geçmişini hem de bugününü anlamada katkı sağlayacak *kuramsal tartışmaların* başlatılması ve sürdürülmesi gerekmektedir. Böylelikle göç ve kentleşme literatürüne de katkı sağlanabilecektir.

Literatürdeki bir diğer sorun alanı kapsamlı ve bütüncül çalışmaların yokluğuna işaret etmektedir. Hemşehri derneklerine yönelik literatürde genellikle ikiliklerle karşılaşmaktadır. Literatüre bakıldığında hemşehri dernekleri bir taraftan yerel kimliği korumakta, diğer taraftan kentli kimliğini beslemektedir. Bu dernekler kente uyumu sağlamakta ancak diğer taraftan kentlileşmeyi yavaşlatmaktadır. Çalışmaların önemli bir kısmı bu ikiliklerin belli bir tarafında yer alırken diğer tarafını göz ardı etmektedir. Bu ikili örüntünün daha geniş kapsamlı çalışmalar yapılarak ele alınması gerekmektedir. Hemşehri derneklerine ikilikleri aşan ve *bütüncül bir bakış açısıyla* yaklaşan çok sayıda araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Böylelikle hemşehri derneklerinin güncel işlevlerinin ortaya konulması mümkün olabilecektir.

Güncel kavramsal tartışmalara yeterince yer verilmemesi hemşehri dernekleri literatüründeki bir başka temel sorundur. Literatürde genel olarak tampon mekanizma kavramının bir ön kabul olarak kullanıldığı ve kavramsal açıklamaların detaylandırılmadığı görülmektedir. Hemşehri derneklerinin ele alınmasında yeni kavramsal repertuarlara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu bağlamda tampon mekanizma kavramını detaylı irdeleyerek yürütülecek çalışmaların eleştirel bakış ile daha kapsamlı tartışmalara kapı arayacağı düşünülmektedir. Tampon mekanizma, cemaat gibi kavramların yerine toplumsal değişimi açıklayan yeni kavramların ve kuramsal çerçevelerin tartışmaya dahil edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra tampon mekanizmanın Mübaccel Kıray'ın 1960'lı yıllarda kente göçün yoğun ve kentsel altyapı problemlerinin gündemde olduğu bir dönemde geliştirdiği bir kavram olduğunu akılda tutarak, gelinen tarihsel süreç itibarıyla *hemşehri derneklerinin kent- sel ve kırsal alandaki kurdukları ilişki ağlarına* daha güncel kavramlar eşliğinde bakılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

Hemşehri derneklerinin işlevleri ele alınırken de literatürde bir boşluk göze çarpmaktadır. Hemşehri derneklerinin kırı kalkındırmaya ya da göç edilen mahallelerdeki eksiklikleri gidermeye yönelik bir dayanışma içinde oldukları görülmektedir. Ancak literatürde buna yeterince yer verilmemiştir. Hemşehri derneklerinin dini, kültürel ve iktisadi işlevlerinin yanı sıra özellikle dayanışmaya dayanan işlevlerin yer aldığı birincil ve ikincil işlev tanımlamaları yapılmamıştır. Bu bağlamda kategorizasyon eksikliği bulunmaktadır.

Literatürdeki boşluklardan bir diğeri hemşehri dernekleriyle ilgili bazı ampirik analizlerin tek yönlü yapılmış olmasıdır. Bu durum özellikle hemşehri dernekleri ve yerel siyaset ilişkisini ele alan çalışmalarda göze çarpmaktadır. Yapılan incelenme sonucunda literatürde hemşehri derneklerinin yerel siyaseti etkileme gücüne sahip olduğu ve bu gücün bazı dönemler için kullanıldığı bilgisinin hakim olduğu görülmektedir. Bunun yanında siyasi partilerin de hemşehrilerini büyük bir oy kaynağı olarak gördüğü ve oy kaynağına ulaşmanın en kolay yolu olarak da hemşehri dernekleriyle ilişki kurduklarına dair genel bir izlenim vardır. Ancak buna rağmen literatür genel anlamda bu siyasi patronaj ilişkilerine sadece dernekler tarafından bakmış, hemşehri derneklerinin siyasal aktörlerden

oy karşılığı hizmet talep ettiğini yoğun bir şekilde işlemiştir. Öteki taraftan siyasi partilerin aday gösterirken hemşehri derneklerinin önde gelen isimlerini veya onların kolladıkları isimleri tercih ettikleri, hemşehriliği ve hemşehri derneklerini seçimi kazanma yolunda “garanti” bir taktik olarak gördükleri gerçeği henüz çok az ele alınmış; hemşehri dernekleri-yerel siyaset ilişkisinde siyasetin hemşehri derneklerine bakışına yeterince yer verilmemiştir. Bu bağlamda hemşehri dernekleri ve siyasi organlar arasındaki güçlü ilişkiler, siyasi partilerin ve iktidarların bünyesinde bulunan hemşehri dernekleri üyeleri, hemşehri derneklerinin oy karşılığında iktidarlardan beklentileri, siyasetle girilen ilişkinin ardından hemşehri derneklerinin dönüşümü gibi önemli konular literatürde kısmen ele alınmaktadır. İlgili literatürde siyasi partilerin hemşehri derneklerini *oy deposu* olarak görmekten öteye geçtiğini ortaya koyarak adayların dernek başkanlarından seçilmesine ve hatta seçim stratejilerinin hemşehri dernekleri göz önüne alınarak belirlenmesine kadar uzanan örnekleri ele alan çalışmalar henüz yaygınlaşmamıştır.

Literatürde hemşehri derneklerine ilişkin önemli bir tema olmasına rağmen kapsamlı bir şekilde ele alınmayan konulardan bir diğeri sivil katılımdır. Literatürde hemşehri derneklerinin sivil katılım konusuyla farklı açılardan bağı olduğu görülmüş olmakla birlikte bu alanda ayrıntılı bir çalışmanın olmadığı, çoğunlukla metinlerin sivil toplum kuruluşu kavramını açıkladığı kısımlarda bu konuya yalnızca değinildiği veya hemşehri derneklerinin siyasi yönü araştırılırken sivil katılımın yalnızca kısaca ele alındığı tespit edilmiştir. Hemşehri derneklerinin sivil toplum niteliği ve sivil katılım meselesinin neresinde yer aldığına dair derinlikli tartışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sivil toplum ve sivil katılımın yanı sıra demokrasi temasının da hemşehri dernekleri için tartışmaya değer olduğu ortadadır. Ancak mevcut literatürde hemşehri dernekleri ile demokrasi arasındaki ilişkiye yönelik doğrudan bir çalışma bulunmamakla birlikte başlıklarında demokrasi meselesine değinen iki çalışma (Schüler, 2002; Narlı ve Narlı, 1999) mevcuttur. Ancak bu çalışmalarda doğrudan bir demokrasi-hemşehri dernekleri ilişkisi verilmemekte, Türkiye’de siyaset bağlamında hemşehri derneklerinin pozisyonunu ortaya koyulmaktadır. Hemşehri derneklerinin

siyasal alanda etkileyici bir güç unsuru olmaları sebebiyle hemşehri dernekleri ve demokratikleşme ilişkisi çoğu metinde değinilen bir meseledir. Ancak yerel siyasette hemşehri derneklerinin berrak biçimde görülebilmesi ve yerel siyasetin hemşehri derneklerini araştırmaya imkân sağlayacak zemini -daha kolay bir biçimde- sunabilmesi sebebiyle hemşehri derneklerinin siyasal yaşama olan etkisi literatürde kendisine daha çok yerel siyaset bağlamında yer bulmaktadır. Ancak Türkiye’de demografik değişimler, kentsel nüfusun siyasette oynadığı roller vb. süreçler izlenerek hemşehri derneklerine yönelik ele alışlarda ölçeğin genişletilmesi, görece makro siyasi analizlerin yapılması gerekmektedir.

Hemşehri derneklerinin yapısını ve dönüşümünü ele alırken ihmal edilen konulardan biri de tarihsel bir perspektifin unutulmasıdır. Özellikle geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet koşullarının dikkate alınması hemşehriliğin ve hemşehri derneklerinin sosyolojik açıdan daha açık ve net bir biçimde konumlandırılmasına imkân tanıyacaktır. Hemşehri dernekleri üzerine yapılan araştırmalar belirli dönemlere ve işlevlere odaklanmaktadır. Özellikle hemşehri derneklerinin tarihsel süreç içerisinde işlevlerindeki dönüşümlerin açığa çıkarılmasına yönelik çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Son olarak hemşehri derneklerinin bugünün kentleri için ne anlama geldiği sorusuna tekil örneklikler ya da ikilikler üzerinden değil çok sayıda sosyolojik araştırmayla cevap verilebileceği açıktır. Hemşehri dernekleri sadece kuruldukları kentler için değil aynı zamanda köken kentlerine yönelik de çok farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Türkiye’nin yeni kentleşme dinamikleri çerçevesinde hemşehri derneklerinin üstlenebileceği roller tartışmaya açılmalıdır. Hemşehri derneklerinin kapasitesinin geliştirilmesi yönündeki çalışmalar da literatürde yeterince kendine yer bulamamıştır. Sivil toplum çalışmaları bağlamında da hem araştırmalara hem de eğitim ve kapasite geliştirmeye yönelik faaliyetlere ihtiyaç bulunmaktadır. Sonuç olarak hemşehri derneklerine yönelik sorun odaklı yaklaşımdan imkân odaklı yaklaşıma geçilmesi gerektiği bu literatür değerlendirmesinin vurgulamak istediği temel perspektiftir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2012). Esenler’de Yaşamak, Memlekette Ölmek: Göç ve Kente Uyum Sürecinde Hemşehrilik. M. Şentürk İçinde, *Göç, Kentleşme ve Aidiyet Ekseninde Esenleri Anlamak* (S. 185-221). İstanbul: Şehir Düşünce Merkezi Yayınları.
- Akaslan, M. E. (2003). *Küreselleşme Sürecinde Hemşehri Dernekleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Akça, E. (2012). *Büyükşehir Belediyelerinde, Hemşehri Derneklerinin Yerel Siyaset Ve Kent Yönetimi Üzerindeki Etkileri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Akdoğan, Y. (2008). *Yerel Siyaset-Kavramlar: Yerel Siyaset Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İstanbul, Okutan Yayınları, 9-14.
- Akış, Ö., & Karakaş, E. (2018). Bir Sosyal Ağ Olan Hemşehri Derneklerinin Yoksullukla Mücadeledeki Rolü Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma: Bilecik Sinoplular Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 21-34.
- Akpınar, R. (2013). İzmir’de Faaliyet Gösteren Hemşehri Derneklerinin Şehir Kimliğine Etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(29), 261-275.
- Aksoy, N. (2008). *Sivil Toplum Ve Baskı Grupları*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Aktan, C. Can, (1993), Politikada Rant Kollama, *Amme İdaresi Dergisi*, 26, 119-136.
- Aktaş, E., Aka, A. & Fırat, K. (2010). Türkiye’de Hemşehri Derneklerinin Kırsal Ve Kentsel Yapıdaki Rolü İstanbul Örneği, TÜBİTAK.
- Altay, N. (2009). İzmir’de Hemşehri Dayanışmasının Kent Kültürü Üzerindeki Etkileri. Yayınlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Altay, N., Ve Gümüş, N. (2010). Hemşerilik Ve İzmir’deki Hemşeri Dernekleri. *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 5 (3), 231-239.
- Altındal, Y. (2010). Kentleşme Sürecinde Hemşehrilik Olgusu Ve Mekansal Kümelenmede Yeniden Üretilen Kimlik. *Kent Ve Toplum*, 1 (7), 42-64.
- Altıparmak, B. (2015). Hemşehri Derneklerinin Kente Uyum Sürecine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (5), 441-452.
- Ateş, H. (2015). Hemşehri Derneklerinin Şehir Kültürüne Etkileri. *Şehir Ve Düşünce Dergisi*, 7, 106-116.
- Ayata, A. G., (1991) Gecekondularda Kimlik Sorunu-Dayanışma Örüntüleri Ve Hemşehrilik, *Toplum Ve Bilim*, Sayı:51-52, 81-101.
- Ayata, A. G., (1994), Roots and trends of clientelism in Turkey, Luis Roniger ve Ayşe Güneş-Ayata (der.) *Democracy, Clientelism and Civil Society*, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 49-64.

Aytaç, Ö. (2005). Türkiye Kentleşmesinde Birara Kurum: Kent Kahvehaneleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 179-200.

Bal, H. (1997). Kentsel Toplumda Anomi-Yabancılaşma Olgusu Kente Göç Edenlerin Alternatif Çözümü: Hemşehri Birlikleri. *Toplum Ve Göç*, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Sosyoloji Derneği Yayınları, Ankara, 432-440.

Bayhan, V. (2002). Demokrasi Ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri; Patronaj Ve Nepotizm, *C.Ü: Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 10-15.

Bayraktar, U. (2003). Formelleşen Hemşehri Dayanışma Ağları: İstanbul'daki Hemşehri Dernekleri. *Toplumbilim Dergisi (Göç Özel Sayısı)*, 107.

Çalık, M. ve Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, (39)174, 33-38

Çaymaz, B. (2005) İstanbul'da Niğdeli Hemşehri Dernekleri, *European Journal Of Turkish Studies*, Thematic Issue 2, Hometown Organisations In Turkey.

Çelebi, S. (2018). *Siyasal Partiler Ve Hemşehri Dernekleri - Parti Ve Dernek Yöneticileri Etkileşimi: İstanbul Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İstanbul.

Demir, K. & Çabuk, S. (2010). Türkiye'de Metropoliten Kentlerin Nüfus Gelişimi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 193-215.

Demir, N. Ö. (2016). Sosyal Sermaye Ve Hemşehrilik: Maltepe, Gülsuyu Ve Gülenosu Örneği.

Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Doğan, İ. (2002). Özgürlükçü Ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum, İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Dubetsky, A. (1976). Kinship, Primordial Ties, And Factory Organization In Turkey: An Anthropological View. *International Journal Of Middle East Studies*, 7 (3), 433-451.

Erder, S. (1996). İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye. İletişim Yayınları, İstanbul.

Gleason, P. (2006). "Identifying Identity", B. Ashcroft, G. Griffiths Ve H. Tiffin (Der.) İçinde, *The Post-Colonial Studies Reader*. Oxford: Routledge, 194-196.

Gültekin, M. (2014). Gültekin, M. (2014). *Denizli Kentindeki Babadağlı ve Buldanlı Aile İşletmelerinde Hemşehrilik ve Akrabalık Bağlamında Sosyal Sermayenin İşleyiş Mekanizmaları*. Yayınlanmış doktora tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

İnat, Ş. (2006). *Sivil Toplum Kuruluşu Olarak Hemşehri Dernekleri Ve Kentlileşme Süreci: Antalya Örneği*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Karpat, K. (2003). Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm. İmge Kitabevi, Ankara.

- Kaya, E. (2004) Kentleşme Ve Kentlileşme. İstanbul: İlke Yayıncılık.
- Keleş, R. (2006). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kıray, M.B. (1964). *Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Ereğli, Ankara: DPT Yayınları.
- Kongar, E. (1982). *Kentsel Bütünleşme*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Köse, A. (2008). Küreselleşme Çağında Bir Aidiyet Zemini Ve Örgütlenme Şekli Olarak Hemşehrilik. *Akademik İncelemeler*, 221-232.
- Kurtbeyoğlu, T. (2005). Kırıkkale İl Merkezinde Faaliyet Gösteren Hemşehri Dernekleri Ve Bu Derneklerin İlin Sosyal, Kültürel Ve Siyasal Yapısına Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Kurtoğlu, A. (2001) 'Hemşehrilik dernekleri, yerel siyaset ve elit stratejileri' in Atacan,
- Fülya; Türkay, Mehmet; Kurtuluş, Hatice; Ercan, Fuat (der.), Mübeccel Kıray'a Armağan,
- İstanbul: Bağlam Yayınları, 307-319.
- Kurtoğlu, A. (2004). Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları
- Kurtoğlu, A. (2005). 'Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik Ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler', *European Journal Of Turkish Studies* [Online], 2.
- Kurtoğlu, A. (2012) 'Siyasal Örgütler Ve Sivil Toplum Örgütleri Bağlamında Hemşehrilik Ve Kollamacılık', *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1, 141-169
- Külekçi, S. (2011). Küreselleşme Sürecinde Hemşehri Dernekleri Ve İnternetin Rolü. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kültür Ve Eğitim Komisyonu (2009). Kentte Hemşehri Dernekleri. Kentleşme Şurası 2009: Kentlilik Bilinci, Kültür Ve Eğitim Komisyonu Raporu. Ankara: Bayındırlık Ve İskan Bakanlığı.
- Manço, A. (2009) "Göçmen Uyumu İçin Belediye Diyalogu : İstanbul'da Hemşehri Dernekleri Ve Yardım Kurumları Hakkında Bir Araştırma-Uygulama", "Municipal Dialogue For İntegration Of Migrants" Projesi Zeytinburnu Belediyesi.
- Marshall, G. (1999) Sosyoloji Sözlüğü (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Memleketim Tokat Gazetesi, Sayı: 79, Yıl: 8, Mayıs 2013.
- Narlı N. & Narlı Y. (1999). Türkiye'de Hemşehri Derneklerinin Siyasete Katılması Ve Demokratikleşme Sürecine Etkileri: Bursa Örneği, *Yeni Türkiye Dergisi*, (5)29,.176-184.

Narı, Y. (1999). Bursa Kent Merkezinde Faaliyet Gösteren Hemşehri Dernekleri Ve Bu Derneklerin Bursa'nın Sosyo-Politik Yapısına Katkıları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Öksüz, M. (2018). "Buralarda Yabancı Yok": Hemşehri Derneklerinin Kentleşme Üzerine Etkisi, Ankara'daki Oflular Örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 87-98.

Özbay, F. (2014). Şehirleşme Süreçlerinde Sosyal Bir İlişki Ağı Olarak Hemşehri Derneklerinin İşlevleri: Kütahya Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 97-110.

Özdemir, G. (2013). Tampon Mekanizmadan Siyasal Aktörlüğe Hemşehri Dernekleri. *Turkish Studies*, 8(6), 943-959.

Özdemir, G. (2014). *Hemşehri Derneklerinin Baskı Grubu Niteliği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Özkiş, A., & Acungil, Y. (2012). Hemşehri Derneklerinin Kentleşme Sürecindeki Rolü : Tokat Örneği. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 247-272.

Sarıbay, A.Y. (1994). Siyasal Sosyoloji, İstanbul: Der Yayınları.

Sarıbay, A. Yaşar, 2000. "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", Global-Yerel

Eksende Türkiye, Ed. E. Fuat Keyman/Alı Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 97-101.

Sartori, G. (1977). 'Demokrasi Kuramı', (Çev: Deniz Baykal), Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayın No 23, 48.

Schüler, H. (2002), Türkiye'de Sosyal Demokrasi Particilik Hemşehrilik Alevilik, İstanbul : İletişim Yayınları.

Sencer, Y. (1979). *Türkiye'de Kentleşme*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Simmel, G. (2009) 'Bireysellik Ve Kültür' (Çev.Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.

Sönmez, Z. S. (2010). Hemşehri Derneklerinin Yerel Siyaset Üzerine Etkileri: 2004-2009 Yerel Yönetimler Seçimi Buca İlçesi Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

Şahin, E.B. (2015). *Hemşehri Dernekleri Ve Siyasal Katılım: Mersin Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Şenalp, E. (2013). *Türk Politikasında Sosyal Sermaye Oluşumu Ve Hemşehri Dernekleri: Ankara Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara.

Şenyapılı, T. (1978). *Bütünleşmemiş Kentli Sorunu*, İstanbul: ODTÜMF Yayınları.

Tekeli, İlhan (2000). Değişimin Sosyoloğu: Mübaccel Belik Kıray. (s. 9-41). Ata-

can, F., Ercan, F., Kurtuluş, H., Türkay, M. (Ed.). *Mübeccel Kıray İçin Yazılar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Tekşen, A. (2003). *Kentleşme Sürecinde Bir Tampon Mekanizma Olarak Hemşehrilik*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.

Terzi, E. & Koçak, Y. (2014). *Hemşehri Dernekleri, Hemşehrilik Bilinci Ve Kentleşme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul/Sultangazi'deki Karşlı Hemşehri Dernekleri Örneği*, *Selçuk*

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32, 137-150.

Tuncel, G. (1998). *Sosyal, Kültürel Dayanışma Ve Yardımlaşma (Hemşehri) Derneklerinin Türkiye'nin Sosyal, Kültürel Ve Siyasal Yaşamına Etkileri Ve Malatyalılar Dernekleri Örneği*. İnönü Üniversitesi. Malatya.

Uzun, G. (2013). *Kentsel Kimlik Olgusu Ve Hemşehri Dernekleri: İzmir Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Webster, A. M. (1981). "Identity", *Webster's New Collegiate Dictionary*, Massachusettes.

Yılmaz, N. (2008). *Hemşehri Kimliği*, İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Terzi, E., & Koçak, Y. (2014). *Hemşehri Dernekleri, Hemşehrilik Bilinci Ve Kentleşme İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: İstanbul/Sultangazi'deki Karşlı Hemşehri Dernekleri Örneği*. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 137-150.

Yavuzer, G. (2016). *Bir Sivil Toplum Örneği Olarak Hemşehrilik Derneklerinde Üye Katılım Yapısı Ve Sorunları:Çorum Hitit Dernekleri Konfederasyonu Örneği*. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Yılmaz, A., 1997. 'Sivil Toplum Demokrasi Ve Türkiye', *Yeni Türkiye Dergisi, Sivil Toplum Özel Sayısı*, Ankara: 18, 86-87.

Yılmaz, N. (2008). *Hemşehri Kimliği*, İstanbul: Beta Basım A.Ş.

İnternet Kaynakları

<https://www.siviltoplum.gov.tr/hemsehri-derneklerinin-bolgelere-gore-dagilimi>

<http://www.mevzuat.gov.tr/metin.aspx?mevzuatkod=7.5.8038&mevzuatiliski=0&sourcexmlsearch=dernekler%20y%c3%b6netmeli%c4%9fi>

<https://www.cnnturk.com/turkiye/mhpden-istanbul-icin-hemsehri-dernekleri-formulu>

<http://sozluk.gov.tr/>

<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Notlar:

